

Kremnický letopis 2/2018

Úvodné slovo

Milí čitatelia a priaznivci!

Držíte v rukách celkovo 34. číslo časopisu Kremnický letopis (2/2018). Časopis vychádza (pôvodne ako Kremnický runaj) už 17 rokov, čo je vskutku dlhý čas. Od roku 2002 sa nám podarilo na stránkach časopisu publikovať množstvo zaujímavých a prínosných článkov od historikov profesionálov i laikov - nadšencov, a to aj zo zahraničia. V tomto čísle Vám ponúkame texty od štyroch autorov, ktorí spracovali tri témy: nástenné maľby sv. Erazma v karneri na Mestskom hrade v Kremnici, každodenný život Dušana Kardossa na východnom fronte na základe jeho denníka z roku 1916 a napokon záhada kremnického komorského grófa Konráda Rolnera (15. storočie).

Prajeme Vám príjemné čítanie!

Mgr. Daniel Haas Kianička, PhD., predseda o. z. SOS Kremnica

Obsah

s. 4 - 10, *Adrián Kobetič*: **Legenda sv. Erazma v Karneri Mestského hradu v Kremnici**

s. 10 - 22, *Agáta Lešková*: **Život na východnom fronte v roku 1916 podľa zápiskov Dušana Kardossa, vnuka kremnického historika Pavla Križka**

s. 22 - 30, *Daniel Haas Kianička - Ivan Sokol*: **Kremnický komorský gróf Konrád Rolner**

Legenda sv. Erazma v karneri Mestského hradu v Kremnici

Adrián Kobetič

V minulosti bola karneru na kremnickom hrade venovaná odborná pozornosť hneď v niekoľkých prípadoch. Bolo tomu tak v staršej historiografii, v prípade troch významných kremnických historikov a archivárov Pavla Križka (1), Michala Matunáka (2) a Teodora Lamoša (3). Mestský karner do svojej monografie o pamiatkach Kremnice zahrnul aj Štefan Oriško (4) a k poznaniu stredovekej architektúry mestského hradu v Kremnici prispel tiež Jaroslav Bureš. (5) Významným prínosom pre poznanie dejín tohto areálu bolo v neposlednom rade niekoľko pamiatkových výskumov, ktoré viedli Ľudmila Husovská (6) a Silvia Paulusová. (7) Práve Paulusová a Husovská sa vo svojich početných výskumoch v rokoch 1988 až 2001 pokúsili o datovanie včasného stavebného vývoja Kremnice, či rozšírenie poznatkov o ňom, čo sa stalo základom pre väčšinu ďalších prác. Ich závery sme však nútení na základe najnovších výskumov prehodnotiť. Na ich výsledky môžeme nadviazať štúdiom oblasti, ktorej zatiaľ nebola venovaná väčšia odborná pozornosť – teda stredovekej nástennej maľby v karneri Mestského hradu v Kremnici.

Pre lepšiu analýzu vývoja malieb bude potrebné na začiatok krátko sa zoznámiť s architektonicko-historickým vývojom stavby, a to vzhľadom na to, že väčšina bádateľov zaujímajúcich sa o karner po odkrytí malieb v roku 1994 dáva ich jednotlivé vrstvy do súvisu s prvotnou výzdobou a následne s čiastočnou prestavbou horného podlažia karnera. Onou výmalbou, ktorá sa nám zachovala, je postava neznámej svätej, cyklus svätého Erazma v dvoch vrstvách a konsekračné kríže. Práve tie mali byť pojitkom malieb s prestavbou, po ktorej malo dôjsť k znovuvysväteniu.

Paulusová sa domnievala, že suterén karnera z prvej fázy výstavby má románsky pôvod (učinila tak na základe štýlovej analýzy mohutnej rebrovej klenby a styčnej škáry bežiacej murivom) a jeho vrchné podlažie je výsledkom prestavby v druhej etape. Tá bola datovaná rôzne do 14., prípadne 15. storočia. Husovská najskôr predpokladala prestavbu, resp. dostavbu vrchného podlažia v období krátko po udelení privilégii v roku 1328 (8), neskôr však uvádzala, že to mohlo byť až v polovici 14. storočia. (9) Štefan Oriško túto prestavbu kladie do záveru 14. storočia (10) a napokon Jaroslav Bureš až do obdobia krátko pred rokom 1423 (11), kedy ju spája s konsekráciou, ktorá sa stane zaujímavá pre nás neskôr. Najnovší príspevok do tejto témy od autorského kolektívu Bibiany Pomfyovej však dokazuje, že karner mohol byť postavený najskôr po roku 1300, vzhľadom na stavebné previazanie s hradným opevnením a fakt, že románsky vzhľad klenby osária (kostnice) môže byť výsledkom jej utilitarnej funkcie. (12) Tým pádom vstupuje do diskurzu opäť fakt, že Paulusová

v architektonicko-historickom výskume z roku 1994 pripúšťa možnosť, že horné podlažie nie je výsledkom prestavby, ale iba dočasného prerušenia stavby. (13) Z uvedeného teda plynie, že karner bol pravdepodobne kompletne vystavaný ešte v prvej polovici 14. storočia s prestávkou, ktorej príčiny nám nie sú známe. To, že nástenné maľby sa tu objavujú v dvoch štýlovo odlišných vrstvách, nás vedie k hľadaniu motívu, resp. momentu vzniku novej vrstvy malieb, inému akým mala byť prestavba. Možné opodstatnenie takýchto udalostí nám ponúka Jaroslav Bureš tvrdením, že k prestavbe prišlo pri konsekrácii karnera po vražde mešťana Fridlina, ktorá sa odohrala v karneri. (14) Stalo sa tak roku 1423, kedy mesto Kremnica žiadalo o znovuvysvätenie kaplnky až v Ríme a neskôr zaplatilo pomocnému biskupovi ostrihomského arcibiskupa vysviacku kostola sv. Michala. (15) Na základe uvedených faktov nemôžeme pripustiť hypotézu o neskorej prestavbe v 15. storočí, ale bez väčších výhrad môžeme tvrdiť, že druhá vrstva výmalby je spojená práve s udalosťou rekonsekrácie v roku 1423, čo koniec koncov potvrdzuje aj nasledujúca analýza malieb. Súbor týchto poznatkov nám teda dovoľuje datovať staršiu vrstvu do obdobia po dostavbe karnera niekedy v prvej polovici 14. storočia a mladšiu vrstvu malieb približne do roku 1423.

Na stenách kremnického karnera sa teda nachádza, vďaka svojej výnimočnosti ľahko identifikovateľný cyklus svätého Erazma, namalovaný v dvoch fragmentárne zachovaných vrstvách. Ešte predtým ako prejdeme k analýze malieb, predstavme si v krátkosti tohto svätca. Základným zdrojom pre poznanie života svätého Erazma (Erasmus, Erasmo, Ermo, Elmo, Telmo) je Zlatá legenda Jakuba de Voragine. Táto legenda hovorí, že svätý Erazmus žil v Antiochii, kde sa vďaka svojej zbožnosti stal biskupom za vlády cisára Diokleciána, prenasledovateľa kresťanov. Práve kvôli prenasledovaniu sa utiahol na horu Libanon, kde žil sedem rokov ako pustovník, pričom jedlo mu nosil havran. Jedného dňa sa mu zjavil anjel, ktorý mu prikázal, aby išiel a šíril kresťanstvo. Erazmus odišiel do Kampánie na juhu dnešného Talianska preto, aby hlásal Božie slovo a krstil pohanov. Pri jednej z plavieb loďou vypukla veľká búrka, ktorú Erazmus utišil modlitbou. Po tom čo sa cisár dozvedel, že Erazmus šíri kresťanstvo, nariadil vojakom, aby ho zatkli a predviedli pred súd. Sudca pod hrozbou trestu naliehal na Erazma, aby sa vzdal kresťanstva, avšak ten ešte o to horlivejšie chválil Ježiša Krista. Preto sudca nariadil Erazma ponižovať, biť palicami a nechal ho hodiť do jamy plnej hadov, hlodavcov a červov. Potom vzal síru a horúci olej a nechal ich liať na nahé Erazmovo telo a do jeho úst. Ten sa však modlil a Boh ho ochránil pred bolesťou a zraneniami. Následne

Karner na Mestskom hrade v Kremnici (medzi Severnou vežou /vľavo/ a vežou Kostola sv. Kataríny /uprostred/), výrez z maľovanej veduty z roku cca 1730, ide o najstaršie historické vyobrazenie karnera, NBS - Múzeum mincí a medailí Kremnica

sa rozpútala veľká búrka a rozmetala celý súd a katanov, iba Erazmus zostal bez zranenia ďakujúc Bohu. Keď sa to dozvedel cisár, rozhneval sa a nechal Erazma hodiť do hlbkej jamy plnej červov, ktorí ho mali zožrať. Na pomoc mu však prišiel anjel Pána, prežiaril jamu svetlom a vyslobodil ho z nej. Erazmus vďačný za túto pomoc začal ešte horlivejšie hlásať kresťanské učenie. Onedlho na to Dioklecian zomrel a cisárom sa stal Maximián rovnako prenasledujúci kresťanov. Keď sa dozvedel o Erazmových skutkoch, rozhneval sa a zaumienil si, že presvedčí Erazma, aby sa vzdal kresťanstva. Prikázal vziať veľký hrniec, do ktorého nalial smolu, síru a olej a nechal tam Erazma ponoriť. Keď videl, že to Erazmovi neubližuje, prikázal ho mučiť tak, že mu na telo oblečú žeravý mosadzný plášť. Vtedy mu prišiel na pomoc anjel, vyviedol ho odtiaľ a povedal mu, aby horlivo hlásal Božie slovo. Erazmus tak konal ďalej, čo ešte väčšmi rozhnevalo cisára. Preto nechal Erazma znova zajať a vyhrážal sa mu, že ak sa nevzdá kresťanstva, bude ho opäťovne mučiť. Na to ale Erazmus odvetil, že Kristus

pre neho trpel viac, teda on sa nebojí bolesti. Cisár mu nechal ukovať železný plášť a žeravý ho zložil na Erazmovo telo. Ten kľakol na kolená a prosil Boha o pomoc. Vtedy sa mu zjavil anjel, oslobodil ho a nabádal ho k tomu, aby sa vrátil ku kázaniu. Cisár presviedčal Erazma, aby sa klaňal pohanským modlám, no ten sa nenechal presvedčiť a chválil stále Boha. Rozhnevaný cisár nechal hodiť Erazma do temnej jamy a dohadoval sa so svojimi radcami, ako ho čo najhorším spôsobom popraviť. Vtedy sa rozhodli, že ho budú mučiť vždy deň pred a po nedeli stále horšími a horšími spôsobmi. Nariadil, aby ho uložili na klincovú posteľ, pobodali hrotmi, zhodili ho z vysokého kopca, vyrazili mu zuby a pod nechty mu zatĺkali železné šidlá. Nechali ho položiť na horúci rošt, no jemu bolo veselo a posmieval sa katanom, že leží v sladkých ružiach. Napokon ho takto doráňaného hodili na pole, aby ho tu trhala divá zver. Tam začul Erazmus z neba hlas, ktorý ho uzdravil. Anjel ho odel do purpurového šatu a prikázal mu, aby vstal a ďalej kázal Kristovo učenie ešte horlivejšie ako predtým. Ci-

Celkový pohľad na nástennú výmaľbu s výjavmi zo života sv. Erazma v karneri na Mestskom hrade v Kremnici,
NBS - Múzeum mincí a medailí Kremnica

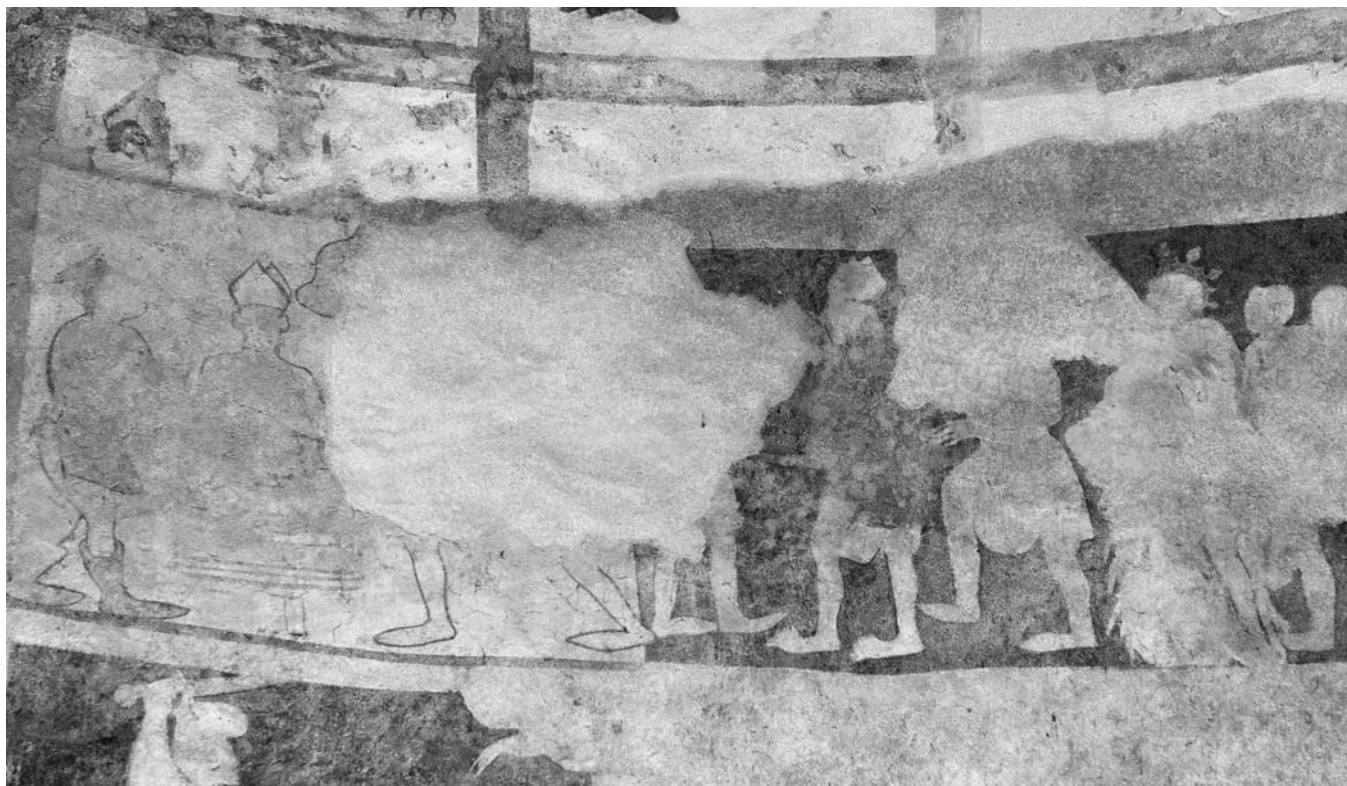
sár, dozvediac sa o Erazmovom uzdravení, rozhodol sa ho popraviť. Preto nechal zostrojiť rumpál, pod ktorý nahého Erazma spútal. Katani mu rozrezali brucho a jeho črevá začali na tento rumpál navíjať. Keď však cisár videl, že ani takémuto mučeniu nepodľahne, nechal ho okovať putami a vrhnúť do najtemnejšej jamy, kde mal upadnúť do zabudnutia. Tu sa však zjavil anjel a odniesol odtiaľ Erazma do pobrežného mesta Formia, severne od Neapolu. Tam činil Erazmus zázraky, uzdravoval, krstil a kázal, za čo sa stal v meste biskupom. Jedného dňa, keď prišla hodina jeho odchodu z tohto sveta, prehovoril k nemu z neba hlas a povedal, že jemu a všetkým, ktorí premýšľajú o jeho hlboké bolesti na slávu Boha a tým, čo hlásajú jeho meno, dá on to, čo pýtajú. Vtedy Erazmus chválil Boha, pozdvihol ruky a pozrel do neba, odkiaľ sa na jeho hlavu zniesla žiariaca koruna a jeho duša ako jasné svetlo opustila jeho telo a vystúpila na nebesia. Tam stojí spolu s Bohom Otcom a pomáha všetkým, ktorí vyzývajú meno svätého Erazma. (16)

Pozostatky svätého Erazma boli pochované vo Formii, no neskôr, v roku 842 boli prenesené do neďaleké-

ho mesta Gaeta. (17) Jeho kult sa širil v okolí Neapola, pričom na jednom z jeho kultových miest pri pútnickej kaplnke sv. Erazma z 10. storočia potom vznikol Anjo-uovský hrad Castel Sant'Elmo. (18) Sv. Erazmus býva najčastejšie zobrazovaný ako biskup, so všeobecnými atribútmi berlou a mitrou, no okrem toho tiež s individuálnymi atribútmi – oceľovými klinmi mieriacimi do končekov prstov a s rumpálom, ktorý buď drží v ruke, alebo ho má postavený vo svojej blízkosti aj s namotanými črevami. (19) Na základe zázraku, ktorým utíšil búrku na mori, sa stal patrónom námorníkov a prístavných miest. (20) Vďaka ďalšej forme jeho martyria, namotávaniu čriev na rumpál stal sa aj patrónom povrazníkov a ochrancom pred brušnými ťažkosťami, čo neskôr pravdepodobne slúžilo pre jeho zaradenie medzi 14 svätých pomocníkov.

Po priblížení života sv. Erazma môžeme konečne pristúpiť k analýze malieb v kremnickom karneri. Ako bolo spomenuté, ide o dve vrstvy fragmentárne zachovaných malieb v kombinovanej technike fresco-secco v severnej časti karnera. (21) Staršia, spodná vrstva je previazaná s prvotnou omietkou a teda sa môžeme

Výjavy zo života sv. Erazma v karneri na Mestskom hrade v Kremnici:
scéna *Varenie sv. Erazma v kotli* a výjav *Sv. Erazmus pred cisárom*

domnievať, že vznikla v rovnakom časovom horizonte ako celá stavba. (22) Ak pripustíme hypotézu o dočasnóm prerušení stavby karnera, mohlo to byť o niekoľko rokov až desaťročie neskôr. Štýlové prvky maľby s týmto tvrdením súhlasia, a teda ju môžeme radiť do 40. až 50. rokov 14. storočia. Prevládajú v nej zemité farby, odtiene červenej, hnedej, žltej, teda okre, ktoré mohli byť vedľajším produktom banskej činnosti a dodnes sa ich úložiská v opustených baniach nachádzajú. Z tejto staršej vrstvy sa zachovali dva horizontálne pásy cyklu, v ktorých je možné rozpoznať päť scén. Podľa zaužíwanej následnosti začneme horným pásom, v ktorom sú rozpoznateľné scény *Varenie Erazma v kotli* a za ním scéna *Erazmus pred cisárom*. V spodnom páse v prvom poli zľava je to *Zatĺkanie klinov pod nechty*, ďalej smerom doprava *Navíjanie čriev na rumpál* a úplne vpravo *Státie svätého Erazma*. Novšia vrstva, nachádzajúca sa vo vrchnom páse steny, sa zachovala iba v troch horizontálne uložených scénach. Tými sú *Erazmus káže zvieratám*, na ktorej vidno zároveň havrana, ako prináša Erazmovi stravu a tiež anjela, ktorý mu nariaďuje ísť do sveta a kázať. Ďalšie pole obsahuje scénu *Erazmus káže ľudu* a scénu, ktorá by sa dala vysvetliť ako *Erazmus rozdávací chlieb*. V pravom poli vidíme napokon scénu *Erazmus pred cisárom*. Pod týmto pásom je zachovaný ďalší, v ktorom je možné len sčasti rozpoznať *Navíjanie čriev na rumpál* v poli naľavo. Slohovo možno novšiu vrstvu malieb radiť k dielam neskej gotiky, do obdobia doznievania tzv. internacionálneho slohu, teda do 20. a 30. rokov 15. storočia. Zdá sa, že zo štýlovej stránky nie je problém maľbu spájať so spomenutými

udalosťami roku 1423, ako to predostiera Bureš. (23) Toto datovanie napokon podporí aj neskoršia komparácia s ďalšími príkladmi výskytu sv. Erazma na našom území.

Dostávame sa tak konečne k otázke, čo bolo dôvodom umiestnenia legendy tohto svätca na steny karneru Mestského hradu v Kremnici. Väčšina základných príručiek ikonografie hovorí, že svätý Erazmus je patrónom námorníkov. Tých by sme však v Kremnici hľadali len ťažko. (24) Preto treba hľadať iný dôvod, pre ozrejmienie ktorého si uvedieme ďalšie príklady zobrazenia tohto svätca na našom území. Postavu sv. Erazma v stredovekom umení nachádzame na medziobločných pilieroch kaplnky pri radničnej sieni starej radnice v Bratislave z rokov 1434 – 1437 (25), na východnej stene lode kostola sv. Juraja vo Svätom Jure z obdobia okolo roku 1420 (26), na severnej stene kostola sv. Jakuba v Levoči z obdobia rokov 1400 – 1410 (27), na južnej stene víťazného oblúka v ev. a. v. kostole v Štítniku z prvej štvrtiny 15. storočia (28) a v špalette víťazného oblúka ev. a. v. kostola v Ochtinej. Datované sú rôzne od 60. rokov 14. do prvej štvrtiny 15. storočia. (29) No a samozrejme, v kremnickom karneri s cyklami z polovice 14. storočia a z prvej štvrtiny 15. storočia. Lahko si možno všimnúť, že väčšina zobrazení vznikla v prvých desaťročiach 15. storočia s výnimkou Kremnice a nejednotne datovanej Ochtinej. Výskyt kultu sv. Erazma vo Svätom Jure objasňuje Josef Krása tak, že ide o svätca obľúbeného vo vidieckom prostredí, ktorý je objektom ľudového kultu a ochrancom pred chorobami. (30) Vzhľadom na to, že pomer jeho výskytu vo vidieckom a mestskom prostredí

je vyrovnaný a vo výmalbe kostolov mu patrí významné miesto, s takouto hypotézou sa nemôžeme uspokojiť. Ak však hľadáme niečo, čo bolo spoločné pre všetky uvedené lokality, okamžite sa nám ponúka baníctvo, ktoré bolo v stredoveku hospodárskou činnosťou prí-

účel slúžil rumpál (33), ktorý máme doložený hneď v niekoľkých obrazových, literárnych a archeologických prameňoch.(34) Teda zjednodušene, pracovný nástroj stredovekého baníka si dobové uvažovanie spojilo s nástrojom martýria svätca, čím sa z martýra stal patrón

Výjavy zo života sv. Erazma v karneri na Mestskom hrade v Kremnici:
scéna *Zatĺkanie klinov pod nechty sv. Erazma* a scéna *Navíjanie čriev sv. Erazma na rumpál*

značnou pre každú z uvedených lokalít. Vo všetkých spomenutých miestach, kde sa objavuje svätý Erazmus, môžeme doložiť dlhodobú tradíciu baníctva, ba dokonca ich môžeme považovať za centrá banskej činnosti, resp. obchodu s rudnými produktmi na našom území. (31) To, že má Erazmus dôležité postavenie medzi patrónmi baníctva, dokladá aj fakt, že v Krušných horách (na hraniciach medzi Českom a Nemeckom) mu bolo zasvätených celkovo až päť baní, čo je rovnako veľa ako svätej Kataríny či svätej Barbore. Tým mu spolu s týmito dvoma sväticami patrí celkovo siedme miesto v počte patronátov nad baňami v tejto oblasti. (32)

Otáznym však naďalej zostáva, prečo sa stal svätý Erazmus práve patrónom baníkov? Dôvod možno nájsť vo vyššie uvedenej legende, a to konkrétne vo formách jeho martýria. Podľa legendy jedným zo spôsobov Erazmovho mučenia bolo, že mu katani rozrezali brucho a jeho črevá navíjali na rumpál. Rumpál, alebo aj vrátok, sa stal jeho individuálnym atribútom a býva s ním, spolu s klinmi smerujúcimi pod nechty, najčastejšie zobrazovaný. Práve tento nástroj mučenia spája Erazma s banskou činnosťou. Počas každodenného procesu podzemného dobývania rúd bolo nevyhnutné často vyťahovať na povrch rôzne typy objemných nákladov. Bola to jednak vyťažená ruda, hlušina, nadbytočná voda a napokon to boli aj samotní baníci, ktorí sa potrebovali bezpečne dopraviť hlbokými šachtami. No a na tento

daného povolania. Tak tomu bolo koniec koncov aj v mnohých iných prípadoch. (35) Ak si predstavíme, v akých podmienkach baníci pracovali a ako dôležité pre nich bolo technické zázemie, do ktorého patril aj rumpál, je celkom pochopiteľné, že práve patróna spojeného s týmto predmetom si baníci obľúbili. Túto teóriu podporuje i fakt, že práve v období prvej štvrtiny 15. storočia sa vzhľadom na postupné ubúdanie povrchových zásob rúd a zásob tesne pod povrchom rozmohla hlbinná ťažba. (36) V tomto období bola teda „nebeská pomoc“ pri pretrhnutí lana rumpálu alebo prelomení kľuky nanajvýš potrebná. Okrem toho môžeme nájsť aj iný motív Erazmovho patronátu nad baníkmi. Je ním ďalší spôsob mučenia, ktorým sa rozhodol cisár svätca trestať. Zobrazuje ju scéna hodenia Erazma do hlbkej jamy, ktorej tvorca legendy pridáva ďalšie vlastnosti ako hlboká, zapáchajúca, plná hlodavcov a hmyzu atď. Z jamy sa však Erazmus zakaždým vďaka nadprirodzenému zásahu dostal na povrch a ďalej pokračoval vo svojej kresťanskej misii. Tento moment mohol takisto viesť k jeho patronátu, kedy sa baníci vo svojej viere stotožnili s Erazmom dúfajúc, že rovnako ako on sa dostanú vďaka pevnej viere z hlbkej jamy na povrch. Podobnou cestou vznikala medzi baníkmi úcta k svätej Barbore, ktorej sa podľa legendy pri úteku rozostúpila skala, aby do nej vošla a v bezpečí potom vyšla na inom mieste na povrch (37), alebo k Danielovi, hodenému do

jamy levovej, odkiaľ bol oslobodený bez zranenia. (38) Netreba však zabúdať ani na silu legendy tohto svätca, a to odhliadnuc od jeho patronátu nad baníkmi. Svätý Erazmus bol neoblomným hlásateľom Božieho slova, ktorý aj napriek opakovanému utrpeniu vytrval vo viere, mysliac na nasledovanie Kristovej bolesti, čo bolo tak typické pre zbožnosť neskorého stredoveku.

Zatiaľ nezodpovedanou otázkou zostáva, odkiaľ na naše územie tento kult prišiel, resp. kto ho so sebou pri-niesol. Prvou možnosťou, ktorá sa nám núka, je Neapol ako významné centrum úcty k svätému Erazmovi. Z Neapola práve pochádzala dynastia Anjouovcov a sám Karol I. Róbert, autor niekoľkých banských reforiem. S Neapolom mal blízke kontakty aj jeho syn Ľudovít I., usilujúci sa o neapolské nástupníctvo. Napriek tomu sa však nepodarilo zatiaľ nájsť spojitosť, ktorá by mohla prenos kultu z tohto regiónu doložiť. Omnoho pravdepodobnejší sa javí príchod kultu s nemeckými kolonistami, stojacimi za zakladaním väčšiny banských centier stredovekého Uhorska. V čase prvých príkladov výskytu svätého Erazma na našom území bol už v Sasku jeho kult mimoriadne rozšírený (39), pričom práve Sasi patrili medzi najčastejších kolonizátorov na našom území v stredoveku.

Na úplný záver je nutné dodať, že časom kult svätého Erazma, rovnako ako aj jeho patronát, upadol takmer do zabudnutia. Fakt, že si dnes s baníctvom spájame len zlomok banských svätcov stredoveku, je dôkazom toho, aké rozsiahle sú ešte naše deficity v poznaní dobovej kultúry.

Poznámky:

- 1) KRIŽKO, Pavol. *A körmöcbányai római katolikus egyházközség története. I. korszak 1317 – 1520*. Budapest : Rudnyánszky, 1887. s. 35-39.
- 2) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica: Mesto Kremnica, 1928. s. 290-294.
- 3) LAMOŠ, Teodor. *Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328 – 1430*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969. s. 32-34.
- 4) ORIŠKO, Štefan. *Kremnica. Pamiatková rezervácia*. Bratislava : Tatran, 1984.
- 5) BUREŠ, Jaroslav. The Castle Church in Kremnica and the Problem of Michael Chnab's Architectural School in Slovakia. In *ARS*, 1970, roč. 4, č. 1-2, s. 109-114.
- 6) HUSOVSKÁ, Ľudmila. Mestský Hrad v Kremnici. Národná Kultúrna Pamiatka. In *Pamiatky a múzeá*, 2001, roč. 50, č. 3, s. 12-13.
- 7) Najmä: PAULUSOVÁ, Silvia. *Kremnica, mestský hrad – NKP. Pamiatkový výskum*. Bratislava : Národný pamiatkový ústav, 1988; PAULUSOVÁ, Silvia. *Kremnica, mestský hrad – NKP, Karner sv. Ondreja, Severná veža. Pamiatkový výskum dopĺňujúci*. Bratislava : Národný pamiatkový ústav, 1994; PAULUSOVÁ, Silvia. *Kremnický Mestský hrad*. In *Pamiatky a múzeá*, 1996, roč. 45, č. 3.

8) DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – HUSOVSKÁ, Ľudmila. Príspevok k urbanistickoarchitektonickému vývoju a ochrane bývalého slobodného kráľovského mesta Kremnica – Beitrag zur urbanistisch-architektonischen Entwicklung und Schutz der ehemaligen königlichen Freistadt Kremnica. In *Monumentorum Tutela* 13, 1988, s. 138-164.

9) HUSOVSKÁ, 2001.

10) ORIŠKO, 1984.

11) BUREŠ, 1970.

12) POMFYOVÁ, Bibiana. *Stredoveký kostol : historické a funkčné premeny architektúry (1. zväzok)*. Bratislava : FO ART, 2015, s. 202-206.

13) Podľa starších teórií to nebolo možné, keďže Paulusová predpokladala vznik karneru v polovici 13. storočia, pričom profilovaná rebrová klenba tohto typu, ako je v hornom podlaží, sa u nás objavuje najskôr v druhej štvrtine 14. storočia, čo by činilo takmer 100-ročný rozdiel.

14) BUREŠ, 1970.

15) HAAS KIANIČKA, Daniel. *Kremnica – mesto klenotov*. Budmerice : Vydavateľstvo RAK, 2014, s. 310.

16) VORAGINE, Jacobus de – CAXTON, William. *The Golden Legend. Lives of the Saints*. London : Catholic way publishing, 2015, kap. St. Erasmus, holy Bishop and Martyr.

17) RUSINA, Ivan – ZERVAN, Marian. *Životy svätých : ikonografia*. Bratislava : Pallas, 1994, s. 105.

18) RÉAU, Louis. *Iconographie de l'art chrétien. T. 3. Iconographie des saints. 2, G-O*. Paris : Presses universitaires de France, 1958, s. 1440.

19) KIRSCHBAUM, Engelbert – BANDMANN, Günter. *Lexikon der christlichen Ikonographie* 2, 2. Rom; Freiburg; Basel : Herder, 1970. s. 156-158.

20) Podľa tohto zázraku vznikol názov pre meteorologický úkaz výraznej modrej žiary na oblohe, tzv. Oheň sv. Erazma.

21) Okrem týchto cyklov sa tu nachádzajú tiež konsekrčné kríže a obraz neznámej svätice s palmovou ratoľou v južnej časti karnera.

22) GOLHA, Dušan. *Reštaurovanie Karneru Mestského Hradu v Kremnici – NKP. Reštaurátorský prieskum*. Kremnica, 1991. s. 3-7.

23) BUREŠ, 1970.

24) Po bližšom skúmaní scén legendy sv. Mikuláša na oltári z Kremnice netreba však prehliadať ani tento patronát.

25) TOGNER, Milan. *Stredoveká nástenná malba na Slovensku : súčasný stav poznania (addenda et corrigenda)*. Bratislava : Tatran, 1988. s. 33.

26) DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – KRÁSA, Josef – STEJSKAL, Karel. *Středověká nástěnná malba na Slovensku*. Praha; Bratislava : Odeon ; Tatran, 1978. s. 99; TOGNER, 1988, s. 50.

27) DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL, 1978. s. 117; TOGNER, Milan – PLEKANEC, Vladimír. *Stre-*

doveká nástenná malba na Spiši. Bratislava : Arte Libris, 2012. s. 152.

28) DVOŘÁKOVÁ - KRÁSA - STEJSKAL, 1978. s. 156-159.

29) Literatúru i jednotlivé názory odborníkov vo svojej štúdii zhrnul Mgr. Peter Megyeši, PhD. MEGYEŠI, Peter. „Et Benedictus Fructus Ventris Tui.“ K ikonografii Navštívení na středověkých nástěnných malbách v Ochotíně a Kočelovicích. In *Umění LXV (Časopis Ústavu Dějin Umění Akademie Věd České Republiky)*, 3/2017, s. 262–268.

30) DVOŘÁKOVÁ - KRÁSA - STEJSKAL, 1978, s. 99.

31) K baníctvu v malokarpatskej oblasti: WITTGRÜBER, Peter – TUČEK, Peter – VITÁLOŠ, Jiří. *Dejiny baníctva v Malých Karpatoch : historická štúdia*. Bratislava : Road, 2001. Ku gemerskému baníctvu: EISELE, Gusztáv. *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének bányászati monográfiája*. Selmeczbányán : Joerges, 1907. K levočskému baníctvu: ŠTEFÁNIK, Martin – Ján LUKAČKA. *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický Ústav SAV, 2010, s. 252-260.

32) Na predných priečkach sú takí obľúbení svätci ako napr. sv. Ján, sv. Krištof, či sv. Anna. Okrem nich sú to aj ďalší, menej známi svätci akými, sú napr. sv. Wolfgang alebo prorok Dávid.

33) ŠTEFAN, Václav. Odlišný pohľad na obsah titulní-

ho listu Kutnohorského kancionálu (graduálu). In *Kutnohorský : Vlastivědný Sborník 16*. Kutná Hora : Kuttana, 2013, s. 4.

34) Medzi obrazovými je to napr. titulný list Kutnohorského kancionálu iluminátora Matúša: HANDIAKOVÁ, Eva. Život kutnohorských havírů a jeho odraz v titulním listu kancionálu Matouše Iluminátora. In *Český Lid*, 1956, roč. 43, č. 5, s. 196-203. Z literárnych napr. známe dielo Georgia Agricola spolu s doplňujúcimi grafikami: AGRICOLA, Georgius – HUMMEL, Josef – JEŽEK, Bohuslav. *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*. Praha : Národní technické muzeum, 1976, s. 81-85. Archeologickým prameňom je rum-pál nájdený v Krušných horách a prezentovaný v rámci projektu ArcheoMontan. Web (online): <https://vimeo.com/245366068>. Video: 11:40 – 11:58 min.

35) Napr. sv. Bartolomej je kvôli umučeniu stiahnutím z kože patrónom garbiarov, sv. Katarína patrónkou kolesárov pre lámanie na kolese a sv. Sebastián ako patrón lukostrelcov pre jeho smrť dostrieľaním šípmi.

36) HAAS KIANIČKA, 2014, s. 181.

37) VORAGINE, Jacobus de. *Legenda aurea*. Praha : Vyšehrad, 1998, s. 368.

38) Daniel 6, 1-29 (Slovenský ekumenický preklad biblie).

39) SCHREIBER, Georg. *Der Bergbau in Geschichte, Ethos und Sakralkultur*. Berlin : Springer-Verlag, 2013, s. 40.

Život na východnom fronte v roku 1916 podľa zápiskov Dušana Kardossa, vnuka kremnického historika Pavla Križka Agáta Lešková

Úvod: Prvá svetová, či inak Veľká vojna nebola len obdobím veľkých politických zmien a veľkých vojenských operácií, ale mala aj rozmer každodennej žitej reality, či už na fronte alebo v zázemí. Každodenný život vojakov jednotlivých armád zachytávajú rôzne zachované denníky, zápisníky a spomienkové knihy. V nich sa odrážajú skúsenosti, pocity a zážitky vojakov, a to v rôznorodých sociálnych oblastiach. V zbierkovom fonde NBS – Múzea mincí a medailí v Kremnici sa nachádzajú *Zápisky Dušana Kardossa z rakús.-uhorskej fronty 1916*. Ich prostredníctvom sa vieme vcítiť do myslenia a pocitov vojakov, ktorí doma zanechali svoje rodiny a často narukovali nedobrovoľne. Zápisky ilustrujú každodenný zápas vojakov o prežitie.

Dušan Kardoss bol vnukom známeho kremnického archivára a historika Pavla Križka a synom jeho dcéry Drahotiny Kardossovej – Križkovej a Alexandra Kardossa. Narodil sa 8. augusta 1897 v Dolnom Kubíne. Po maturite v roku 1914 sa zapísal na České vysoké učení technické v Prahe. Ideovo patril k prívržencom česko-slovenskej spolupráce a slovanskej vzájomnosti.

V čase vypuknutia vojny sa dostal na listinu podozrivých a nepriateľských živlov vedenú uhorskou vládou. Obvinený bol zo špiónážnej činnosti a vlezrady. Ako údajný nepriateľský špión mal nakresliť mapu bojov, ktorú jeho matka Drahotína mala zaslať svojmu spolupracovníkovi Michalovi Klimentovi. (1) Napokon bol obvinený z protištátnej činnosti a zatknutý 19. novembra 1914 v Prahe, následne v marci 1915 odsúdený na ročné väzenie. (2) Trest si odpykával najprv v garnisonnom väzení vo Viedni, od jari 1915 v Brne. Po prepustení 28. novembra 1915 nastúpil do 25. pešieho pluku rakúsko-uhorskej armády v Lučenci, odkiaľ bol v máji 1916 so svojím plukom odvelený na východný front. (3) 28. júla 1916 prebehol na ruskú stranu a 4. augusta vstúpil v Kyjeve do rodiačeho sa čs. legionárskeho vojska v Rusku. Padol v boji s nepriateľom pri nočnej prieskumnej hliadke 8. novembra 1916 na rieke Stochod pri obci Vitoniž vo Volynskej gubernii na Ukrajine. Pochovali ho v dedinke Trysten neďaleko mesta Luck. Im memoriam bol 15. februára 1917 vyznamenaný ruským Rádom svätého Juraja 4. triedy. (4)

Muži odchádzajú...

Po informáciách o atentáte na následníka trónu rezonovala v celej spoločnosti hrozba vojenskej odplaty. Rozhlas v čase vypuknutia 1. svetovej vojny nebol, dorozumievanie na veľké vzdialenosti sa zariaďovalo prostredníctvom telegramov, na poštách sa vyvesovali telegramy so správami, novinky a informácie oznamovali predovšetkým bubeníci.

Vo všetkých kútoch monarchie z 30. júna na 1. júla 1914 bubnovali obecní sluhovia informáciu o mobilizácii prvej zálohy (mužov od 19 do 42 rokov). (5) Po zapojení veľkých štátov do vojenského konfliktu bola vyhlásená všeobecná mobilizácia. (6)

Mladý Dušan Karddoss odchádzal do bojovej línie začiatkom mája roku 1916 a rozhodol sa po vzore mnohých spolubojovníkov viesť si zápisník. Adresovaný bol Boženke Okruckej. (7) Jeho prvý zápis je zo dňa 8. mája 1916 o 7,30 ráno. Opísal v ňom svoj smútok a tiež celý zážitok z nástupu do vlaku, ktorý odvážal mužov na front. Z kasárni v Lučenci, kde strávil päť mesiacov spolu s ostatnými vojakmi 25. pešieho pluku (Infanterie-regiment Nr. 25) (8) pochodovali na železničnú stanicu, bez rozlúčky s blízkymi. Situáciu zmenilo náhle stretnutie. Dušan Karddoss: „Zrazu Vieročka Bazovských s Igorkom na rukách varovkyne. Dostal som krásnu kytičku ktorá ma veľmi potešila, tým viac, že prišla neočakávané a tak chutnú.“ (9) Na stanici očakával „budúcich bojovníkov za vlasť“ kordón ozbrojených vojakov, aby zabránili prístupu k vozom. Takmer všetci vojaci utápali svoj smútok v alkohole, komandanti revom a nadávkami udržiavali poriadok. Do toho chaosu hrala muzika. (10)

Už prvý deň po vyhlásení mobilizácie boli cesty smerujúce k vlakovým stanicám zaplnené narukovanými a ich rodinami. Ženy, deti, celé rodiny vyprevádzali svojich chlapcov s ich typickými čiernymi kufrikmi. Nasledovali scény bolesti a lúčenia. (11) Vďaka silnej propagande sa vytvárala atmosféra jasavosti, osláv a vojenských piesní hraných vojenskými kapelami. Prevolávali sa heslá „Nech žije vojna, nech žije vlasť!“, vojaci boli davom obdarovávaní kvetinami či cigaretami. Atmosféra odprevádzania mužov – vojakov v prvých mesiacoch vojny pôsobila ako nevydarená kulis obrovskej skazy. (12) Mnohí muži povolani do boja

možno nerozumeli prečo a určite netušili, na ako dlho musia opustiť svoje hospodárstva, ale všetci povolaní sa poslušne hlásili do ozbrojených síl vlasti. Otcovia, synovia, bratia. Všetci zažili podobnú atmosféru rukovania do frontovej náruče. (13)

Odchod mužov na bojiská 1. svetovej vojny spôsobil výrazný zlom v sociálnom postavení a vnímaní mužov a žien v spoločnosti. Ženy museli nahradiť chýbajúcich mužov v mnohých oblastiach spoločenského, ale i hospodárskeho života, v stereotypoch rodinného postavenia, v rozhodnutiach o vedení domácnosti, majetku, vstúpili aj do prostredia dovtedy výlučne mužských povolání. (14) V čase vyhlásenia vojny boli v plnom prúde poľné práce – sená a po nich žatva, ale muži od práce odchádzali bojovať za vlasť, práce nemal kto vykonať. Najviac sa darilo krčmárom. Alkohol zaháňal žiaľ, smútok a otupoval. (15)

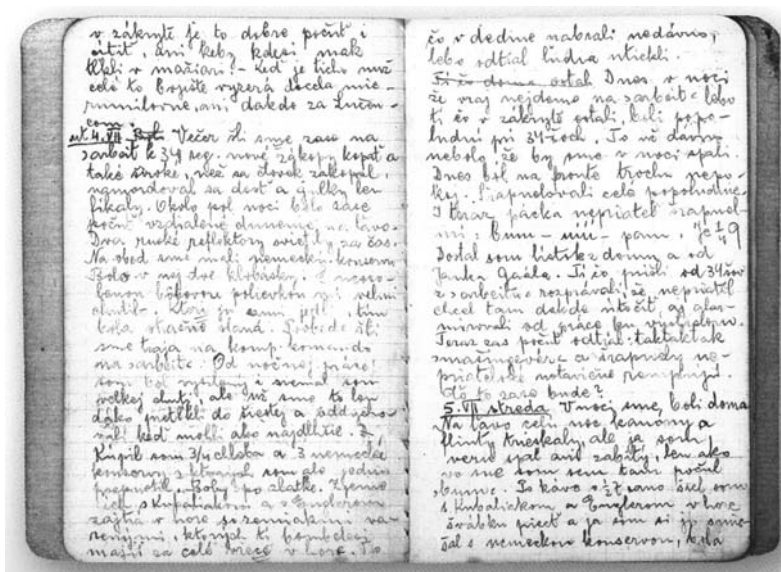
Doprava vojakov na front

Preprava miliónov vojakov na bojiská Veľkej vojny bola komplikovaná. Kombinovala sa zväčša vlakom a peši. Železničná doprava predstavovala jediný spôsob, ako vo vojnovom období prekonávať veľké vzdialenosti, a preto väčšina jej dráh bola podriadená potrebám armády. Dokonca v roku 1917 boli železnice R-U (Rakúska – Uhorska) preradené pod vojenskú správu. (16) Rado-

ví vojaci sa presúvali v nákladných vlakoch, aj štyridsiati v jednom vozni. Niektoré boli plošinové, iné delené do dvoch poschodí, na ktorých sa dalo ležať, niektoré mali výbavu s kachľami pre ohriatie či sušenie zvrškov. Komandanti mali o svoje pohodlie postarané vo vagónoch s lepšou výbavou. Cestná infraštruktúra, hlavne v oblastiach východnej

časti monarchie, nebola vybudovaná dostatočne, a tak sa vojaci pri pešom prechode, zvlášť v zlom počasi museli vysporiadať aj s komplikáciami, napr. so zabáraním sa po kolená v blate, alebo nerovnosťou ciest, ktoré boli od ťažko naložených vozov úplne vyjazdené. (17)

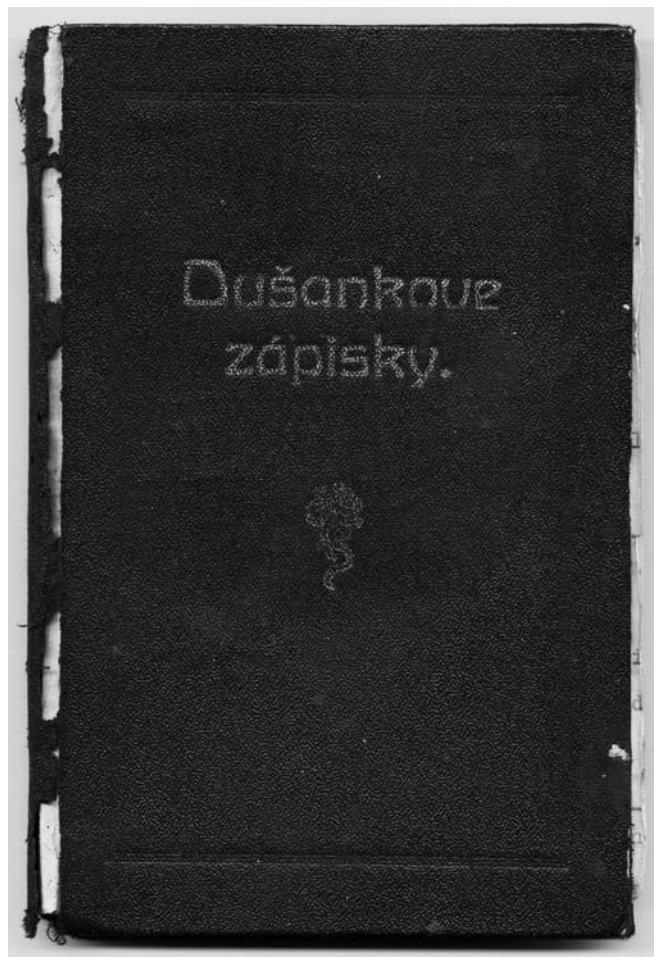
Mladý Dušan Karddoss opisoval svoje zážitky z cesty vlakom smerujúcim na východný front deň po dni a po trase Lučenec – Fil'akovo – Nyíregyháza – Sostóhegy a cez most ponad Tisu – Čop, s prechodom cez Latori-

Rukopisný denník (zápisky) Dušana Kardossa z východného frontu, 1916
NBS - Múzeum mincí a medailí Kremnica

cu, – Užhorod a odtiaľ do hôr Karpát – Uzhok – Syanki – Starý Sambor – Ľvov – Brody. Cestoval v otvorených vagónoch určených pre nižšie hodnosti, sediac či ležiac na deke alebo na slame. Proti nepriaznivému počasiu sa chránil rozťahnutím šiatru (čo nezabránilo premoknutiu ani chladu), často sa počas desaťdňovej cesty budil zo spánku celý premočený a premrznutý. Dušan Kardoss: „*Keď sme v Miškovci zastali bola už úplná tma a lialo sa ako z vreca. Jednu deku dali sme na zem, jednou sa prikryli, vaky pod hlavu. Ustati sme boli, veľmi skoro sme zadriemali.*“ (18)

Obal stropisného prepisu denníka (zápiskov)
Dušana Kardossa z východného frontu,
NBS - Múzeum mincí a medailí Kremnica

Vojenské vlaky sa pohybovali pomerne pomaly, takže vojaci cestou spoznávali mestá. Tiež sa im ponúkal obraz vojnou spustošenej krajiny, zákopy, drôtené záтары, rozbité obydľia, či zúbožení obyvatelia. Cestu vlakom si vojaci krátili spevom, hraním kariet a hlučnou zábavou. Tí, ktorí sa potužili alkoholom, a tých bola väčšina, sa zabávali aj napriek zámeru a cieľu ich cesty. (19)

Presun vojska spolu s Dušanom Kardossom z Lučenci do Brodov trvala od 8. do 18. 5. 1916 (dnes autom 10 hodín). Cestou vlak zastavoval na železničných staniách jednotlivých miest, aby sa vojaci najedli a umyli. Vystupovanie na staniách a následné naskakovanie na

pohýnajúci sa vlak predstavoval pre D. Kardossa formu zábavy. (20) Jazda vlakom smerom k bojiskám sa mohla stať aj nebezpečnou. Počas cesty zahliadol blízko frontu zdemolovaný vojenský vlak a z rozprávania feldwebela (21) sa dozvedel, že za jeho zničenie boli zodpovední ruskí špióni. (22)

Vojaci Slováci a jazyková otázka v armáde

Vlaky so slovenskými mužmi odchádzali na front jeden za druhým. V národných právach boli vo vlasti utláčaní, ale pre obranu a umieranie boli vynikajúci „vojenský materiál“. V radoch uhorského vojska bola zavedená tzv. maďarská disciplína, v chápaní ktorej bol Slovák všetko, len nie človekom. (23)

Dušan Kardoss očakával isté postavenie v armáde, bol vzdelaný a mal ambície stať sa batalionordnancom. Pri hlásení sa u adjutanta na peróne v Lučenci mu tento úradným jazykom oznámil, že nemôže ostať ordonancom (24), pretože kapitán nemá rád Čechov a toľko nie Slovákov. Neskôr mu hodnosť bola vrátená. (25)

Prirodzenou požiadavkou vojenského prostredia R-U armády bolo používanie jedného spoločného veľiaceho jazyka, ktorým bola nemčina. Na druhej strane sa tiež očakávalo, že jednotliví velitelia budú ovládať jazyk svojich podriadených. Malo sa tým vyriešiť praktické vzájomné dorozumievanie. Mnohí vojaci monarchie totiž nemecky nerozumeli. (26) Jazyková otázka sa riešila aj v súvislosti s vývojom politickej atmosféry v spoločnosti. Napätie sa stupňovalo medzi Maďarmi a nemecky hovoriacimi národmi na jednej strane a ostatnými národnosťami monarchie. Nezhody z toho plynúce sa v konečnom dôsledku prejavili vo veľmi zlej vojenskej morálke na frontoch 1. svetovej vojny. (27)

Medzi vojakmi pretrvávali aj osobitosti vzťahu rakúsko-uhorských a spojeneckých nemeckých vojakov. Nemci vystupovali voči príslušníkom habsburskej armády povýšenecky z pozície sily, nie z pozície rovnocenného partnera. Cítili sa prirodzene privilegovaní, obhajovali postavenie tých, ktorí mali vládnuť a veliť. (28) Dokonca na prelome rokov 1917 – 1918, keď už v Nemecku zúrila katastrofálna hlad, nemeckí vojaci drancovali nielen ruské, ale aj rakúske územie a čo sa dalo, posielali vlakmi domov do Nemecka. Z Haliče odvážali dobytok, hydinu, múku, pšenicu, ovocie, ba aj šatstvo. Zrekvírovaný tovar nakladali na vlaky smerujúce do Nemecka. Vojak rakúsko-uhorskej armády sa však tohto lupu nesmel ani dotknúť. (29)

Začiatok vojenského života bol pre bežného muža veľmi ťažký. Musel sa zmieriť predovšetkým s úplnou degradáciou svojej osoby. Najprv skúsenosť s hrubými a málo inteligentnými inštruktormi pre elementárny výcvik, ktorých povinnosťou bolo naháňať vojakov od rána do večera. Po absolvovaní výcviku bolo mužstvo komandované dôstojníkmi. (30) Priepasťné rozdiely v postavení medzi dôstojníkmi a mužstvom sa prejavovali pri každodennej činnosti. Prisne, priam neľudské

Rakúsko-uhorská zásobovacia kolóna, nekvalitné a málopočetné cesty boli pre bojujúce armády veľkým problémom, 1916
Zdroj: WESTWELL, Ian. Úplné ilustrované dejiny I. svetová vojna... 2009, s. 137.

bolo zaobchádzanie veliteľov s vojakmi, dennodenná krutosť, napomínania, tresty bičmi, ale i šablami aj za drobné prehrešky. Dôstojníci za to adresovali trestajúcim pochvaly. Krutosť reality v rakúsko-uhorskej armáde bola završovaná okrádanim vojakov dôstojníkmi i poddôstojníkmi nielen o ich pravidelné prídely stravy, či žoldu, ale dokonca aj o súčasti ich výstroja. (31)

Dušan Kardoss: „17. 7. 1916, pondelok. Včera sme boli piati vyťahovať drôtené prekážky pred pozíciami... Gule tam páckali i Englera ranilo cez obe nohy, hneď spadol a nariekal. Bol som dva kroky od neho. Sotva že sme sa nazad vrátili a vydurili nás znovu drôty ťahať... Z druhej skupiny dvoch poranilo... Potom sme sa už báli vyjsť a asi pol hodiny sme v zákope stáli, konečne nás len zase vydurili, ale... sme sa museli ustavične pred guľkami kryť.“ (32) Inokedy: „18. 7. 1919, včera večer sme šli do pozícií, čo je veru hodný kus, naložili na nás vrecká piesku. Z počiatku to-to šlo ako tak i po klzkom futóárku (33), pozdejšie ale ma to tak hrozne zmordovalo.... Slzy mi vyšli od vysilenia, vrecko mi spadlo a ostal som na samom konci...“ (34)

Dôstojníci videli svoje miesto predovšetkým v bezpečí mesta v kaviarňach a na promenádach so slečinkami. Hrdinskému umiestneniu na fronte sa úspešne vyhýbali, eventuálne tam odchádzali iba za trest. Taký navoňaný vyparadený oficer v meste v sprievode dámy bazíroval akurát na prejavovaní úcty voči svojej osobe a následne vyvodzovaným sankciám. Takéto správanie bolo v protiklade k hladu, chorobám a smrti panujúcim na frontoch. (35)

Slováci neboli stotožnení s vedením vojny monar-

chie proti slovanským národom Rusom a Srbom. Bolo to zjavné už pri mobilizácii, neskôr sa objavovali prejavy častej dezercie, vzbury vo vojsku, ale aj zámerné prebiehanie do ruského zajatia. (36) Oproti drsným podmienkam a tvrdému správaniu dôstojníkov vlastnej armády si „zbegovia“ budovali v zajatí československé légie na princípe slovanstva, ktoré fungovali na báze priateľstva a národného bratstva a kde sa plnili rozkazy dobrovoľne. (37) Komunikácia s ruskými vojakmi – slovanskými bratmi bola síce často komplikovaná, poväčšine to však boli dobrí, ale dosť obmedzení „ľudkovia“, nič netušiaci o myšlienke slovanskej vzájomnosti, o snahách Slovanov v R-U monarchii spojiť sily do veľkej slovanskej vlasti. (38)

Dušan Kardoss ako člen československej Družiny v Rusku: 23. 10. 1916, „Keď som bol v Austrii, tak som závidel Nemcom, že majú vlasť za ktorú môžu a idú ľahko umierať a my že nemáme. Za tyrana sa musíme biť, životy obetovať, nemáme ideály ako oni... A teraz som tu v našej česko-slovenskej armáde, bojujeme za našu otčinu, za vlasť, za ideál, to je tak krásne... ved' je to na slávu svojej vlasti, národa... Predtým som si kol'koráz myslel, ako je to možné, že sa ľudia dobrovoľne na vojnu dávajú. Ja bych to nikdy nezrobil, myslel som si. A teraz cítim ako je to možné...“ (39)

V októbri 1916 sa Dušan Kardoss ocitol v Dorostine, kde pôsobil v rozviedke Družiny. Podnikal veľmi nebezpečné výpravy, ktorých priebeh opísal pomerne podrobne. Jeho posledná poznámka je zo dňa 23. 10. 1916. (40) Pri ďalšej rozviedke v teréne bol Dušan Kardoss zastrelený.

Ubytovanie a stravovanie vojakov

V čase mieru malo vojsko svoje bývanie – stavby pre stálu armádu, ktorým sa až v 19. storočí stali kasárne. Boli to obydlia označované ako veľmi biedne, kde sa vo veľkých miestnostiach tlačilo neprimerané množstvo vojakov. Výbava miestností bola mimoriadne skromná, okrem prične a slamníka vojak tam nemal žiadne súkromie. (41) Znáмым faktom bolo zútulňovanie príbytku vojakov reprodukciami podobizne krásnej cisárkovej Sisi – Alžbety Bavorskej, ktoré si vojaci vešali nad svoje postele. Bola synonymom nového monarchizmu s ľudskou tvárou. (42)

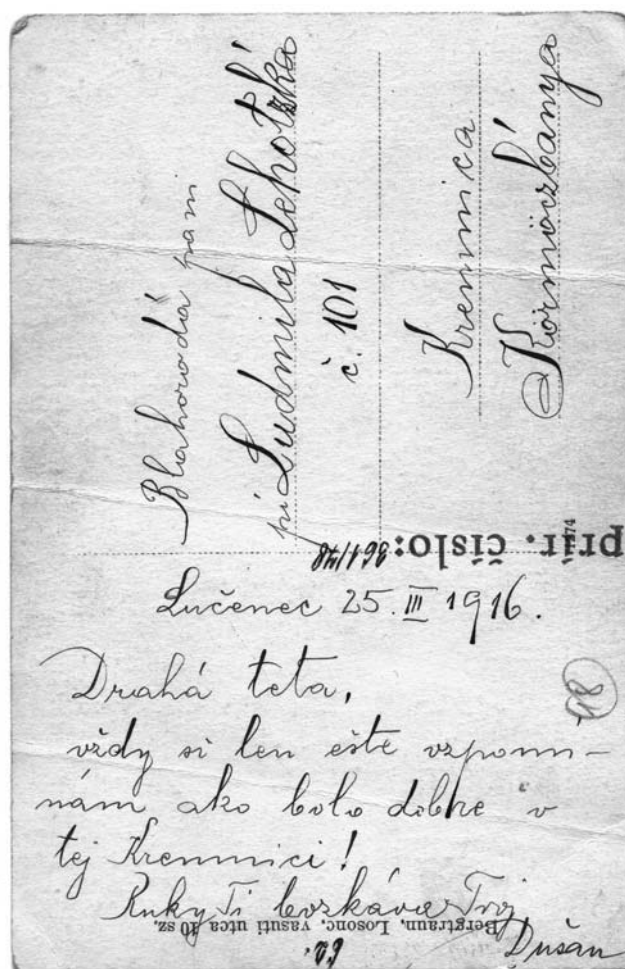
Všeobecná mobilizácia spôsobila príval povolancov, pre ktorých nebol pripravený dostatok postelí, a tak si muži zvykali na nové podmienky života – na spanie či

Na bojisku sa stali miestom prežívania, spania a všetkého ostatného pre Veľkú vojnu príznačné zákopy. Hĺbené boli v blate, snehu, ak v nich stála voda, tak si ich vojaci vystielali haluzím, slamou a pod. (45) Zákopy boli aj prekryté, takže bojujúci či spiaci vojaci v nich boli chránení pred dôsledkom bojov, ale aj pred nepriazňou počasia. (46)

Podobne nevyhovujúce podmienky ubytovania zažívali vojaci aj v zajatí. Napríklad zajatci z východných bojísk pri presunoch Ruskom. Dušan Kardoss: „V Dubne (mesto), ktoré je roztriešané, sme boli štyri dni v jednej izbe smačkaní... Na piaty deň bolo nás viac ako sto, odišli sme peši do Rovna...“ (47) Preplnené baraky, už stojace alebo postavené pre účely umiestnenia zajatcov, boli poväčšine rozdelené na tri poschodia. Na prízemných pričiach bolo ležiacim (spiacim) vojakom

Podobizna Dušana Kardossa.

Podobizna Dušana Kardossa vo forme pohľadnice, ktorú zaslal 5. marca 1916 z Lucenca svojej tete Eudmile Lehotzkej - Križkovej do Kremnice: "...vždy si len ešte spomínam, ako bolo dobre v tej Kremnici!"
NBS - Múzeum mincí a medailí Kremnica

čakanie na rozkazy na slame, sene alebo len tak zemi. (43) V priebehu presunu na front bolo vojsko postupujúce do frontovej línie ubytované v jednotlivých dedinách v prázdnych stodolách, šopách, maštaliach, v opustených objektoch, akými boli napr. školy, často v jednom priestore aj 30 – 40 mužov. V lepšom prípade prespávali v domoch dedičanov. (44)

zima a padali na nich z horných poschodí vší a špina.

Na najhornejších bolo zajatcom príliš teplo a bol tam nezdravý vzduch. Narýchlo a často zle postavené objekty boli často podmáčané, pretekajúce, nechrániace proti dažďu, snehu ani vetru. Piecky väčšinou zle spaľovali, zvlášť mokré drevo, dôsledkom boli vážne ochorenia zo zimy, vlhka a v ich dôsledku aj smrť. (48)

Vojenská strava bola svojou kvalitou neslávne známa aj v mierových podmienkach monarchie. V kasárňach (aj v provizórnych) bolo na začiatku vojny jedla dostatok a k tomu aj žold, za ktorý si mohli vojaci vo voľnom čase dokúpiť alkohol, cigarety a jedlo na prilepšenie. (49) Vojaci R-U armády dostávali teplé jedlo dvakrát denne: raňajky (čaj, pečivo, mlieko) a obed (polievka, mäso s prílohou a koláč), pomedzi to desiata. (50)

Cestou na front bola menáž (často guláš, ryža s mäsom aj koláče) (51) zabezpečovaná obyvateľmi obcí na staniciach, v ktorých vlaky s vojakmi zastavovali a kde vojaci dostávali aj čaj, chlieb, pivo, sódu a pod. Dialo sa to len v prvých rokoch vojny, neskôr zásoby potravín nestačili ani civilistom, z ktorých mnohí trpeli hladomorom. (52) Dušan Kardoss cestou vlakom na front na železničnej zastávke v Užhorode: „*Keď som ráno oči otvoril, bolo už vidno, vonku hluk, volanie, štrkanie šálok. Tak som rád že vstávame. Šiel som si pre kávu a slaninu...*“ (53) Inokedy: „*Menáž je zlá, veľmi nakorenená.*“ (54)

Pri pešom postupe existovala poľná kuchyňa. Kuchári navarili zavčasu ráno, potom varné kotly vložili do truhliel vystlaných hrubou chlpatou látkou, ktorá chránila jedlo pred vychladnutím, a tak bolo jedlo teplé až doobeda. Takto ošetrované kotly vozili automobily, nosili kone, v horšom prípade vojaci sami. Pri vojenských operáciách mužstvo dostávalo do zákopov konzervy, tabak, alkohol, víno, chlieb, ktorý bol v zimných mesiacoch zamrznutý na kosť. (55)

Na bojisku nebolo možné spoliehať sa na pravidelné dodávky jedla. Dušan Kardoss z frontu: „*Na obed sme mali nemeckú konzervu s dvoma klobáskami a s nesoľnou bôbovou polievkou. Nemecké konzervy sa dali aj kúpiť, jedna za zlatku.*“ V opustenej dedine blízko línie civilisti nechali pri rýchлом odchode zemiaky a iné zásoby potravín. Vojaci nájdené poklady odnášali a v bezpečí hôr si varili halušky, piekli zemiaky a dopĺňali jednotvárnu stravu. (56) Kardoss vo svojich zápiskoch uvádzal dedinu Suchovoly, kde si vojaci kupovali od domácich múku, mak, med, mlieko, slaninu, syr, vajcia, pre spestrenie jedálňička aj oberali dozreté ovocie (čerešne, jahody a pod.). (57) Príležitostne vojaci fasovali čokoládu (58), inokedy lekvár, víno alebo pivo. (59) Samozrejme, o ofícierov bolo postarané inak, pravidelná strava im bola podávaná v iných podmienkach. Dušan Kardoss opísal vo svojich zápiskoch v Suchodolách opustený zámok, ktorý slúžil ako vojenská kancelária pre nadriadených a kde bola podávaná oficierska menáž. (60) Po dvoch rokoch vojny bolo jedla pre armádu nedostatok, vojakom sa nedostávalo jedlo ani raz denne a navyše bolo veľmi zlej kvality. Nedostatok chleba a mäsa bol nahrádzaný rôznymi strukovinami. (61) Dušan Kardoss: „*28. 7. 1916, piatok. Robotili sme celú noc s lopatami vo skale...zákopy si vyhrabali...Celý deň sme čupeli o hlade, skrčení v zákope.*“ (62)

Vojakom v zajatí sa menáž podávala raz denne, alebo vôbec nie. Jedla bolo nedostatok, vojaci si pod hrozbou

zabitia potraviny kradli. Zajatci, ak mali peniaze, mohli si od domáceho obyvateľstva kupovať aspoň základné potraviny (chlieb biely, čierny, údeniny, cukor). (63)

Pitná neinfikovaná voda bola na fronte veľmi vzácna. Tam, kde neboli studne s pitnou vodou, sa na pitie a varenie používala voda z jazier a potokov. Často ten istý zdroj vody bol využívaný aj na pranie, aj na kúpeľ ľudí a zvierat. (64) Dušan Kardoss: „*V Suchodolách vôbec zdravej vody nieto, potočnú pijú, mlieko vždy pri ruke nieto, nuž i ten najtuhší antialkoholik musí si urobiť výnimku. Fľaška vína sa kupovala zo zdravotných dôvodov.*“ (65) Znečistená voda bola častou príčinou dyzentérie a črevných ochorení, preto sa vojaci naučili, zvlášť v ruskom zajatí, piť predovšetkým prevarenú vodu vo forme čaju. (66) Dušan Kardoss: „*V Kremienci sme sa hostili na buchtách z bielej múky a každú chvíľu pili čaj.*“ (67)

Nedostatok a hlad spôsobili, že jedinou a dominujúcou témou stretnutí vojakov krajanov bola informácia o hlade či dobrom najedení a o jednotlivých príležitostiach, kde sa dalo jedlo zaobstarať. Pretrvávajúcim cieľom každého dňa bolo najesť sa, nezoslabsnúť a následne neochorieť a nezomrieť. (68) V najväčšom rozsahu sa potravinový nedostatok prejavoval v posledný rok vojny. Hlad dominoval na bojiskách, ale aj medzi civilistami. Vojaci dostávali poväčšine, ale hlavne nepravidelne už len chlieb a konzervy a núdza ich viedla aj ku konzumovaniu uhynutého, napr. konského mäsa. (69)

Hygiena

Začiatkom 20. storočia ku každodennej hygiene patrilo umývanie rúk a tváre, poväčšine v prenosnom umývadle. Väčšina rodín vlastnila vlastnú prenosnú vaňu, mydlo bolo vo vojnových časoch len na prídel. Zuby si čistili iba moderne zmýšľajúci, toaletný papier ako luxusný tovar používali iba najbohatší v spoločnosti. V bežných civilných podmienkach sa počas vojny pralo ešte ručne, v dedinách na potokoch, v mestskom prostredí aj v drevených mechanických práčkach. Pri praní sa už používali pracie prášky z mydla a sódy, ale takýto luxus a vybavenie si vojaci bojujúci na frontoch často dopriať nemohli. (70)

Dušan Kardoss možnosti vykonávania očisty opísal: „*Poobede som sa bol umyť na jazierku za frontom, ved' som sa už týždeň neumýval a zarastený som ani Ezau, nabhieral som hrúzu krásnych jahôd...pri tom mi guľka okolo hlavy fíkla.*“ (71) Čiastočná starostlivosť o očistu tela sa dala vykonať len príležitostne, ak sa front dočasne stabilizoval. Vojaci využívali provizórne kúpeľne, v prijateľných podmienkach počasie hlavne rieky, potoky a jazerá, v prípade blízkosti nepriateľa hlavne v noci. V zime sa voda ohrievala v prenosných peciach, alebo o možnosť kúpeľa vojaci poprosili civilistov. (72)

Starostlivosť o bielizeň bola podobne komplikovaná. Dušan Kardoss: „*Bol som na jazierku za frontom sa umývať, a košeľu s uterákom prať. Ale je to bahno*

celé to jazierko, tam si človek prádlo ešte viac zašpiní, než operie.“ (73) Vojaci mali iba jednu náhradnú bielizeň, vymieňať ju, či oprat' si vojaci mohli len za istých poveternostných a príležitostných podmienok. Aj preto trpeli toľkými parazitmi, na ktoré dostupné masti neúčinkovali podľa očakávania. (74) S bielizňou vojska sa dokonca kupčilo, obviňovaní z čierneho trhu so šatstvom boli najčastejšie židovskí priekupníci. Vojaci fasovali zdrapy alebo vôbec nič, pričom židovské rodiny boli obšíte z nových vojenských látok. (75)

Vojaci na frontoch mali podmienky pre úkony hygieny komplikované, no podmienky v zajateckom prostredí boli katastrofálne. Príležitosti k očiste či čistej bielizni boli minimálne, často žiadne. V objektoch, v ktorých boli strážení, často chýbali toalety. Ak boli, tak len ich torzá, takže uväznení zajatci znečisťovali všetky obývané priestory a chodby, z čoho sa širil neznesiteľný zápach a choroby. V dôsledku hygienického deficitu sa stali pre vojakov po celé trvanie vojny strašiacom všadeprítomné vši či blchy a opakujúce sa epidémie dyzentérie. (76)

Zdravotná starostlivosť a sexualita

Príprava a výcvik vojska bol tvrdý a dlhé rozmýšľanie pri vykonávaní povelov mnohých vojakov stálo trest. Tresty vojenských súdov boli odstupňované podľa závažnosti, boli ale veľmi kruté. Ešte aj začiatkom 20. storočia bolo používané bitie (výprask), väzenie alebo

uväzovanie v rôznych neprirodzených polohách. Takáto príprava pripravovala mnohých vojakov o psychické aj fyzické sily. (77)

Ťažkým a fyzicky náročným bolo aj samotné nosenie vojenského vybavenia a osobných vecí vojaka. Islo spolu o približne o tridsaťpäť kilogramov. (78) Uniforma vojaka pešiaka bojujúceho na východnom fronte bola tvorená niektorými povinnými súčasťami. (79) Sako, nohavice na členkoch zapnuté kamašami, podkoľienky, čiapka, opasky, kožené puzdro

na pištoľ, tlumok, neskôr batoh, dlhý zimný kabát (postupne nahradený kabátom po kolená), členková obuv doplnená ovinovačkami. (80) V roku 1916 boli látkové čiapky vojakov nahradené oceľovými prilbami typu Berndorfer, ktoré mnohým bojujúcim zachránili životy. (81) Na konci vojny elitné rakúsko-uhorské pluky ustupujúce z frontu sprevádzal pohľad na biedne zvyšky ich uniforiem a nohy obalené v koži zo svojich batohov. (82)

Ohlásenie choroby vojaka u nadriadených mohlo byť vyhodnotené ako simulácia, a aj keď bol pre ochorenie uvoľnený z vojenských povinností, svojrázne liečebné procedúry znamenali zadávanie rôznych foriem náročnej fyzickej práce. Preto ochorenia z prechladnutia, kašeľ a podobné menšie neduhy vojaci radšej neohlasovali. (83) Oslabení chorobou museli vojaci často postupovať aj v prvých líniiach R-U armády, alebo neskôr pochodovať ako zajatci ruských ozbrojených síl. (84)

Dušan Kardoss (označený šípkou) vo vojenskom oddieli ("stotine") v Lučenci, foto zo 14. apríla 1916, NBS - Múzeum mincí a medailí Kremnica

Ranení alebo chorí vojaci boli umiestňovaní do vojenských nemocníc a lazaretov. Odpočinku a starostlivosti tam zažili málo. Naopak, ocitli sa v prostredí ťažkých stavov pacientov všade okolo, nedostatku jedla (85) a nevšímavosti personálu. Ak vojaci neboli zranení, tak sa v lazaretoch liečili z týfusu, úplavice, cholery, malárie, tuberkulózy, ale aj z pohlavných chorôb, prípadne tam ležali po úrazoch či omrzlinách. (86) Mnohí vojaci sa ocitli v úlohe pacientov z dôvodu seba poškodzovania v snahe vyhnúť sa účasti vo frontovej línii. Osvedčené spôsoby poškodzovania boli rôzne podoby infikovania rán, zápalov, vyvolaných hnačiek, ktoré vojaci často pripravovali o zdravie a invalidizovali ich. (87) Dušan Kardoss: „*Moc razy v krušných chvíľach, keď mi bolo neznesiteľne, chcel som sa dáko zraniť a tak tomu koniec urobiť, ustavične sme len boli v rezerve a tam žiadna príležitosť k úteku.*“ (88)

Osobitným problémom bola starostlivosť o ranených na bojiskách. Medzi bojujúcimi vládami boli uzatvárané dohody o povinnosti poskytnutia zdravotnej pomoci všetkým zraneným vojakom, ich následného vykúpenia alebo výmeny. Zdravotnú starostlivosť na fronte poskytoval plukový ránhojič s niekoľkými podriadenými. Jej úroveň bola pomerne radikálna, často išlo iba o čo najrýchlejšie odstránenie problému (amputácia a pod.). (89) Vzhľad vojenských poľných lazaretov nadobudli aj niektoré obce, železničné stanice či školy na východe Slovenka po porážke v haličskej bitke na jeseň 1914, kedy smerom na západ dorazilo denne aj 22 tisíc ranených. Okrem zranení boli u vojakov viditeľné prejavy dyzentérie a cholery. (90)

Do oblasti zdravotnej starostlivosti patrila aj sexualita. Mnohí mladí chlapci zažili prvú sexuálnu skúsenosť práve pri výkone vojenských povinností, pretože sa tradovalo, že vojna robí z chlapcov mužov. Mladí vojaci, ak mali príležitosť, využívali služby verejných domov, kde pre klientov pripravovali aj kultúrne a zábavné podujatia. Vojna priniesla zmeny aj v spoločenskom živote. Novým fenoménom sa stala väčšia voľnosť mravov. Narástla predmanželská sexualita a mimomanželské deti, tiež svadby z lásky pripravované narýchlo a odstavované s menším dôrazom na tradície. (91) V kasárňach, ale aj mimo nich bola v radoch armády viac ako inde rozšírená homosexualita pestovaná ako náhrada sexuálnej aktivity. (92)

Vojenské ťaženie spôsobovalo väčšiu migráciu, zvlášť v rámci vojska. Otvárali sa tým možnosti poznávania krajov a ich spôsobu života. Pre komunitu domáceho obyvateľstva, v prostredí ktorej sa Slováci ocitli ako dobyvatelia či ako zajatci, boli cudzincami, ktorých sa trochu báli, ktorých si mohli podriaďovať, ale súčasne sa mnohým, predovšetkým ženám mohli pre svoju inakosť, mladosť a možno aj krásu páčiť. (93) Po odchode mužskej pracovnej sily na front sa stali zajatci alternatívou, a to nielen pri poľnohospodárskych prácach. (94) Túžba po poznaní lákala vojakov aj civilistov okúsiť nepoznané. A tak sa stávalo, že vojaci mali príležitosti

využiť náklonnosť mladých žien, ktoré sa samé ponúkali k dobrodružstvu a skúsenosti. (95)

Dušan Kardoss prejavoval svoju priazeň mladým dámam už počas cesty vlakom na front. Vlak pomaly sa kníšuc krajom umožňoval vyjadrovanie sympatií a obdivu kývaním či posielaním pusiniek popri trati a na stanicích stojacim dievčatám. (96) Na niektorých stanicích krásu dievčat neodolal a vybiehal za nimi, objímal ich, podával ruku, či vtisol bozk na líčko. (97) Krásu žien, ktoré stretol, aj opísal: „*Krásne boli ani maľované, prostovlasé, čerstvé v kroji, také horské kvietky, rybky.*“ (98) Na zoznámenie sa s dievčencami, cudzinkami v Lvove, ktoré neďaleko pri železničnej stanici čítali a pritom šili, využil znalosť európskej literatúry. Dušan Kardoss: „*Jedna mi pár poľských kníh doniesla. Sľúbil som že im budem z bojiska písať. Volali sa Klementyna, Bronislava a Wanda Szwiszcówna, tri sestričky... Wanda sa mi najlepšie páčila, ale najmenej hovorila, len ticho sedela a vyšívala.*“ (99)

Po dorazení kompánie Dušana Kardossa do cieľového mestečka Suchodoly zoznámil sa s istou Gusti Schorr, 15-ročnou dcérou židovského árendátora suchodolského dvora. Gusti sa do mladého Kardossa zahľadela, nadbiehala mu, lističky vypisovala, na prechádzku parkom večer pozývala. Dušan Kardoss: „*Kurizoval som jej viac len zo zdvorilosti a lebo som nemal komu.*“ (100) Pravdou bolo, že pochopil, že to čo hľadal v žene, „*v Gusti to hľadal márne. Bola však pre erotický román báječná pôda i príležitosť. Ona čakala že ...ju objímam a bozkám, cítil som že po tom dychtí, ale Bože keď som nemal ani trochu chuti, ani trochu plameňa.*“ (101) Inú skúsenosť zažil mladý Kardoss, keď ho na stretnutie so slečinkami pozval kaprál potužený alkoholom. (102) Stretnutie sa uskutočnilo v hostinci, kde víno jazyk mladých mužov „*do žartu naladilo. A len keď človek bláznive ľúbi, zbožňuje, vtedy je to dačo, taká býva obyčajne prvá láska* (prvé somárstvo – poz. D. Kardossa).“ Jeden zo zápisov z každodenného života Dušana Kardossa zaznamenáva udalosť, nočnú bitku Dušana s vojakom Ordédym. „*Pomknul som ho ďalej, lebo sa veľmi na mňa tisol i začal mi nadávať, čo som mu odplácal. Ku koncu sa do mňa dal násilne..., i bola kuca paca, až pán frajter, ktorý bol válečným povykcom prebudený, spravil tomu koniec.*“ (103)

Čo sa týka spomenutej homosexuality, tak tá bola nadriadenými trestaná. (104)

Počas vojny aj na strane civilistov dochádzalo k situáciám, kedy boli nútení živiť sa prostitúciou. Ženy ako živiteľky rodín ponúkali svoje ženské služby predovšetkým v ich domácnostiach ubytovaným dôstojníkom či poddôstojníkom, aby sa vďaka tomu dostali k jedlu a spolu s deťmi prežili. Rodičia mladých dievčat k podobnému prilepšovaniu využívali telesné vnady svojich dcér. (105) Dôvodom poskytovania týchto služieb bola bieda, nedostatok a v konečnom dôsledku aj roky nefungujúca sociálna starostlivosť štátu. Tá spočívala v Uhorsku od raného novoveku na dvoch pilieroch, a to

Fotografia hrobu Dušana Kardossa v Trystene, 1916,
neskôr bolo jeho telo preložené do spoločného
hrobu legionárov v tej istej obci,
NBS - Múzeum mincí a medailí Kremnica

na základe domovského práva (106) a na princípe subsidiarity, pričom jednotlivé prípady potreby sociálnej výpomoci boli podmienené morálnymi a nie reálnymi sociálnymi kritériami núdze. (107) Preto tento systém fungoval neefektívne. Do polovice 20. storočia ho zabezpečovali cirkev a mestské komunity (charitatívne a svojpomocné aktivity miest). Ajinštitúcie sociálnej pomoci vznikali hlavne pod správou cirkvi. (108)

Voľný čas a psychohygienu

Každá vojna predstavuje pre človeka v mnohých ohľadoch psychickú záťaž. Počas vojny narástol počet psychických ochorení, krivka ktorých narastala spolu so stúpajúcou krivkou alkoholizmu. (109)

Muži – vojaci si čas medzi vojenskými povinnosťami krátili rôznym spôsobom. Pri presune na front, pri oddychu a regenerácii od vojnových útrap, bolestí fyzických či psychických oslobodzoval aspoň čiastočne relax vo forme hudby, spevu a hier. Zakladali si amatér-

ske kapely, v ktorých hrali a spievali, pripravovali vystúpenia pre svojich spolubojovníkov. Hrali na hudobných nástrojoch typu ústna harmonika (v zajateckých táboroch na husliach či heligonkách od ruských dozorcov) ale aj na simulovaných či vyrobených, akými boli hrebene, skrútená brezová kôra a pod. (110) V čase pôsobenia vojakov v československých légiách duševný život naplňali podľa Dušana Kardossa: „*politické úvahy, polemiky, rozhovory o vojne... každý deň spievame naše národné a ľudové pesničky...*“ (111)

Vo vojne vzniklo veľké množstvo protirakúskych a protivojnových piesní, mnohé však prebúdali vo vojakoch ich národné cítenie a spievali v nich o kráse svojej vlasti. (112) Iné uvoľňovali napätie, boli neslušné, plné vulgárnych hrubých výrazov. Dôležitým sa stalo spomínanie a snívanie o plánoch do budúcnosti. Z toho vznikla aj ďalšia forma zábavy – rozprávanie príbehov do neskorkej noci. (113)

Dušan Kardoss bol romantik, jeho zápisník je popretkávaný ľubozvučnými slovenskými úryvkami básní. Jeho fantázia mu umožnila odpútať sa od reality vojny prostredníctvom snívania. Predstavoval si zámok v blízkosti ich kompane: „...v bielej farbe, magické svetlo rozlieva sa po jeho rímsach, terasách, korintských stĺpoch, obluku, parku i jazierkach. Všade je tichosť, úplná tichosť. Zo zámku vychádza princezná v snehových šatočkách s hodvábnym závojom a bielymi črievičkami na útlych nožičkách... Beží mi oproti, usmieva sa, kynie mi. Kochám sa z jej krásy, som taký blažený...“ (114)

Relaxom sa stali hry ako šach, karty, hra zvaná ovce, alebo výroba lyžíc, hračiek pre deti, huslí, šperkov z olova, retiazok z konskej srsti, ktoré poslúžili na uvoľnení vojnového napätia. (115) Iným spôsobom krátenia chvíľ bolo písanie a čítanie listov, tzv. dopisníc, resp. čítanie novín a literatúry. Dušan Kardoss mal veľkú oporu vo svojich rodičoch, o čom svedčí aj fakt, že otec Alexander mu predplatil noviny *Viedenský denník*, zasielané na jeho adresu v Suchodole a neskôr aj na adresu jeho bojovej pozície. Inokedy mu duchovnú potechu poskytla biblia, čítanie z nej. Dušan Kardoss: „*Idem si bibliu čítať lebo je nedeľa*“. Alebo: „*Včera k večeru čítali sme si s p. Antalom niekoľko krásnych, príhodných žalmov.*“ (116)

Zábava a humor poslúžili na glosovanie rôznych, v tomto prípade aj menej úsmevných príhod alebo osôb a často napomáhali pri vyrovnávaní sa s negatívnymi a smutnými udalosťami, ktoré vojna prinášala. Smiech z ťažkostí, omylov, chýb, sklamaní prinášal psychické uvoľnenie. Zo smutného obdobia vojny a jej tragických udalostí pramenia mnohé humorné diela. (117)

Zápisky Dušana Kardossa z východného frontu sú cenným svedectvom o každodennom živote vojakov počas prvej svetovej vojny. Hovoria o tom, akými spôsobmi vojaci prekonávali strasti vojny a ako sa s nimi vyrovnávali. Aj vojaci mali svoj vlastný citový život, a to napriek tomu, že boli súčasťou neľútostnej vojnovéj mašinérie.

Poznámky:

- 1) KONUŠOVÁ, Bohuslava. Denníky Dušana Jaroslava Kardossa. In *Príbeh predmetu*, 2014, s. 48.
- 2) Rovnako bola do väzby vzatá aj jeho matka Drahotína Kardossová – Križková.
- 3) SEGEŠ, Vladimír et al. *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*, 2015, s. 220.
- 4) Online: <http://www.vhu.sk/praporcik-dusan-jaroslav-kardoss/>
- 5) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 63.
- 6) ČAPLOVIČ, Miloslav. Prvá svetová vojna 1914 – 1918. In *Slovensko. Vojenská kronika*, 2007, s. 84.
- 7) Božena Okrucká, pseudonymom Elena Petrovská, 1890 Martin — † 1927 Zvolen, autorka čít a krátkych próz, sestra Petra Kompiša.
- 8) V druhej polovici 19. storočia mesto Lučenec prešlo výstavbou a stalo sa významným župným centrom. Po vzniku stálej masovej armády sa mestu podarilo získať posádku 25. pešieho pluku, pre ktorú postavili kasárne. Pravým garnizónom s veľkou posádkou sa Lučenec stal na začiatku 20. storočia príchodom posádky delostreľcov. V období prvej svetovej vojny sa celý chod mesta podriadil armáde. Lučenec sa stal jedným z nástupných stredísk vojakov pred odchodom na front, sídlom vojenských nemocníc a vojnového priemyslu.
- 9) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, *Dušankove zápisky. Zo zápisiek Dušanových Kardošových z rak. – uh. fronty 1916*, s. 2
- 10) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 2.
- 11) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 19.
- 12) ČAPLOVIČ, Miloslav. Prvá svetová vojna 1914 – 1918. In *Slovensko. Vojenská kronika*, 2007, s. 83.
- 13) ČAPLOVIČ, Miloslav. Prvá svetová vojna 1914 – 1918. In *Slovensko. Vojenská kronika*, 2007, s. 84.
- 14) DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*, 2011, s. 110.
- 15) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 12.
- 16) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 94.
- 17) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 24.
- 18) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 6.
- 19) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 4.
- 20) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 8.
- 21) feldwebel = šikovateľ
- 22) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7...,

s.10.

- 23) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 13.
- 24) V rakúsko-uhorskej armáde poddôstojník vyčlenený k štábu veliteľa, ktorý zaisťoval odovzdávanie rozkazov.
- 25) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 2-3.
- 26) LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dejín české každodennosti...*, 2017, s. 264.
- 27) LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dejín české každodennosti...*, 2017, s. 267.
- 28) ŠMÍDA, František. *Vzpomínky z vojny 1914 – 1919*, 2014, s. 25.
- 29) ČINČURÁK, Samuel. *Vojna. Malé spomienky môjho života na bojišti v rokoch 1914 – 1918...*, 2016, s. 167-168.
- 30) ŠMÍDA, František. *Vzpomínky z vojny 1914 – 1919*, 2014, s. 21.
- 31) ČINČURÁK, Samuel. *Vojna. Malé spomienky môjho života na bojišti v rokoch 1914 – 1918...*, 2016, s. 96.
- 32) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 19.
- 33) maďarsky: zákop
- 34) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 20.
- 35) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 97.
- 36) ČAPLOVIČ, Miloslav. Prvá svetová vojna 1914 – 1918. In: *Slovensko. Vojenská kronika...*, 2007, s. 82.
- 37) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 65.
- 38) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 51.
- 39) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 55.
- 40) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 50.
- 41) LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dejín české každodennosti...*, 2017, s. 245.
- 42) HOLEC Roman – BOVAN Marián. *V službách cisára Františka Jozefa. Z pamäti lokaja a dvornej dámy*, 2013, s. 153.
- 43) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 13.
- 44) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 16.

45) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 19.
46) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 65.
47) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 38-39.
48) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 54.
49) LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dejín české každodennosti...*, 2017, s. 247.
50) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 64.
51) menáž = obed
52) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 104.
53) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 6.
54) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 8.
55) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 16-17.
56) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7 II. časť..., s. 7.
57) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 10, 14, 16, 17, 18, 22.
58) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 27.
59) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 24.
60) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 23.
61) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 65.
62) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 28.
63) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 22.
64) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 43.
65) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 29.
66) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 25.
67) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 38.
68) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 31.

69) ČINČURÁK, Samuel. *Vojna. Malé spomienky môjho života na bojišti v rokoch 1914 – 1918...*, 2016, s. 179.
70) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 98.
71) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 2.
72) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 68.
73) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 6.
74) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 68.
75) ČINČURÁK, Samuel. *Vojna. Malé spomienky môjho života na bojišti v rokoch 1914 – 1918...*, 2016, s. 143.
76) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 22.
77) LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dejín české každodennosti...*, 2017, s. 249.
78) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 64.
79) Po roku 1915 bola farba „stejnokroja“ poľná-šedá tolerovaná v odlišnosti až do šedo-zelena a šedo-hneda. Vzhľadom na používanie náhradných menej kvalitných materiálov bola dovolená farebná odlišnosť. Mnohé z modifikácií súčiastok uniformy vychádzali praktického využitia jednotlivých jednotiek a prostredia v ktorom pôsobili, napr. klimatické odlišnosti, alebo podľa bojového zamerania (pešiaci, letectvo, jazdecko, cyklistické jednotky a pod.). Výbavu dopĺňala zbraň – puška Mannlicher 1985 raže 8 mm, v dĺžke 1,3 m s hmotnosťou 4,65 kg, bodák, na koženom opasku zavesených 40 nábojov ďalších 80 v „tlumoku“, stočená stanová celta, upevnená na „tlumoku“, chlebník, poľná fľaša, prípadne rôzne typy nožov.
80) JUNG, Peter. *Rakousko-uherská armáda za prvej svetovej války*, 2007, s. 25.
81) MIČIANIK, Pavel. *Michal Baláž – spomienky na prvú svetovú vojnu...*, 2014, s. 110.
82) ŠMÍDA, František. *Vzpomínky z vojny 1914 – 1919*, 2014, s. 22.
83) LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dejín české každodennosti...*, 2017, s. 261.
84) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 21.
85) Ráno káva s pečivom a vajíčkom, obed polievka, hovädie mäso, strukovina a večera káva s kúskom chleba.
86) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 66-67.
87) LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dejín české každodennosti...*

2017, s. 259.

88) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 31.

89) LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dejín české každodennosti...*, 2017, s. 256.

90) ČAPLOVIČ, Miloslav. Prvá svetová vojna 1914 – 1918. In: *Slovensko. Vojenská kronika...*, 2007, s. 82.

91) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 45.

92) LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dejín české každodennosti...*, 2017, s. 265.

93) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 37.

94) ZAŤKOVÁ, Jana. *Zabudnutí vojáci. Zajatci v oblasti Vojenského veliteľstva Bratislava...*, 2013, s. 8.

95) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 43.

96) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 6.

97) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 14.

98) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 13.

99) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 19.

100) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 23.

101) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 27.

102) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 28.

103) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 5.

104) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 81.

105) ČINČURÁK, Samuel. *Vojna. Malé spomienky môjho života na bojišti v rokoch 1914 – 1918...*, 2016, s. 137.

106) Povinnosť poskytovania sociálnej pomoci svojím obyvateľom obcou.

107) DUDEKOVÁ, Gabriela. *Systém sociálnej starostlivosti v Bratislave v 19. storočí...*, 2014, s. 225.

108) DUDEKOVÁ, Gabriela. *Systém sociálnej starostlivosti v Bratislave v 19. storočí...*, 2014, s. 226.

109) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 101.

110) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 47.

ny..., 2014, s. 47.

111) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 50.

112) MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*, 2013, s. 37.

113) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 47-48.

114) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7..., s. 24.

115) KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny...*, 2014, s. 34.

116) NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, II. časť..., s. 4.

117) VRÁBEL, Ferdinand. *Humor v československých légiách a v dobrovoľníckom vojsku...*, 2018, s. 98.

Pramene:

NBS – Múzeum mincí a medailí v Kremnici, *Zbierkový fond regionálnej histórie*, predmet č. 361/7, *Dušankove zápisky. Zo zápisiek Dušanových Kardošových z rak. – uh. fronty 1916*.

Použitá literatúra:

ČAPLOVIČ, Miloslav. Prvá svetová vojna 1914 – 1918. In: *Slovensko. Vojenská kronika*. Bratislava : Perfekt a Vojenský historický ústav, 2007, s. 80-91.

ČINČURÁK, Samuel. *Vojna. Malé spomienky môjho života na bojišti v rokoch 1914 – 1918*. Vydavateľstvo Miloš Hric, 2016.

DUDEKOVÁ, Gabriela. Systém sociálnej starostlivosti v Bratislave v 19. storočí a jeho modernizácia na prelome 19. a 20. storočia. In: *Historický časopis, vedecký časopis o dejinách Slovenska a strednej Európy*, 2014, roč. 62, č. 2, s. 225-252.

DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011.

HOLEC Roman – BOVAN Marián. *V službách cisára Františka Jozefa. Z pamätí lokaja a dvornej dámy*. Bratislava : Slovart, 2013.

JUNG, Peter. *Rakousko-uherská armáda za prvej svetovej vojny*. Brno : Computer Press, 2007.

KLEMPA, Jozef. *Moje skúsenosti za svetovej vojny. Denník československého legionára z rokov 1914 – 1920*. Bratislava : Slovart, 2014.

KONUŠOVÁ, Bohuslava. *Denníky Dušana Jaroslava Kardossa*. In: *Príbeh predmetu. Rok 2014*. Bratislava : Zväz múzeí na Slovensku, 2014, s. 48-49.

KOVÁČ, Dušan et al. *Slovensko v 20. storočí. Prvá svetová vojna 1914 – 1918*. Bratislava : Veda, 2008.

LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. *Z dejín české každodennosti. Život v 19.*

století. Praha : Univerzita Karlova, 2017.
MIČIANIK, Pavel. Michal Baláž – spomienky na prvú svetovú vojnu. In *Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu múzejníctva a archívniectvo*, 2014, roč. 18, č. 4, s. 104-117. MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914-1918*. Řitka : Čas, 2013.
ORAVCOVÁ, Marianna. Sto rokov zabudnutia. Slováci na sošskom fronte. In *Historická revue*, 2014, roč. XXV, č. 7, s. 57-61.
SEGEŠ, Vladimír et al. *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2015.
ŠMÍDA, František. *Vzpomínky z vojny 1914 – 1919*. Olomouc : Poznáni, 2014.
VRÁBEL, Ferdinand. *Sarajevský atentát. Následníky*

pár a Slovensko. Bratislava : Marenčin PT, 2014.
VRÁBEL, Ferdinand. Humor v československých légiách a v dobrovoľníckom vojsku v rokoch 1914 – 1920. In *Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu múzejníctva a archívniectvo*, 2018, č. 1, s. 97-106.
ZAŤKOVÁ, Jana. *Zabudnutí vojáci. Zajatci v oblasti Vojenského veliteľstva Bratislava 1914 – 1918*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013.

Internetové zdroje:

Spomienky Jána Kajana z nasadenia na východnom fronte Veľkej vojny, Magistra História. Zaoštréné na históriu.[online],[cit. 8.máj] 2018. Dostupné na internete: <http://www.magistra-historia.sk/spomienky-jana-kajana-z-nasadenia-na-vychodnom-fronte-velkej-vojny>

Kremnický komorský gróf Konrád Rolner Daniel Haas Kianička - Ivan Sokol

Zo stredoveku je z Kremnice známych niekoľko desiatok komorských grófov. Tí boli zástupcami kráľa pre oblasť baníctva a mincovníctva, ale ako nájomcovia kráľovských komôr aj súkromnými podnikateľmi. Niektorí z nich boli šľachtického, ale mnohí aj meštianskeho pôvodu. Jedným z kremnických komorských grófov v 15. storočí bol aj Konrád Rolner. Doložený je v tejto funkcii na začiatku 40. rokov 15. storočia, teda v období bojov o uhorský trón po smrti cisára a kráľa Žigmunda Luxemburského (1437). V odbornej literatúre sa však v tých istých rokoch hovorí aj o komorských grófoch Konrádovi Polnerovi a Petrovi Kollerovi. Cieľom príspevku je rozlíšiť tieto „osoby“ a stanoviť obdobie, kedy Konrád Rolner zastával post komorského grófa v Kremnici.

Žigmund Luxemburský bol uhorským kráľom medzi rokmi 1387 – 1437. Banské a mincové komory v krajine boli jeho vlastníctvom, čo znamená, že osobne menoval nájomcov jednotlivých komôr (komorských grófov). Od roku 1405 bola Žigmundovou druhou manželkou kráľovná Barbora Celjská. V roku 1427 jej Žigmund daroval príjmy z urbury (banskej dane) zo zlata, striebra, olova, železa a iných kovov (s výnimkou medi), a to výmenou za výnos z tridsiatkov (ciel) a poplatkov za kúnie kožušiny, víno a obilie v Slavónii (na severe Chorvátska). Kráľovná Barbora tým získala do vlastníctva (správa a zisky) aj kremnickú banskú a mincovú komoru spolu s mincovňou. Jej právom sa stalo menovanie komorských grófov. V rokoch 1425 a 1426 bol kremnickým komorským grófom Peter Reichel, ktorého menoval do funkcie ešte kráľ Žigmund. V roku 1427 sa stal komorským grófom Ján Falbrecht z Torune. Či ho do funkcie vymenoval Žigmund, alebo to bola už kráľovná Barbora, nie je známe. Prenájom za komoru (na rok 6000 zlatých) však Ján Falbrecht odvieďol Barbore. Z príjmov kremnických komôr kráľovná v tom čase splá-

cala svoje dlhy banským mestám (Ján Falbrecht nariadil 22. júna 1427 svojim zástupcom v Kremnici /grófom!/, aby splatili mestu Kremnica 3000 zlatých, ktoré si od neho požičala kráľovná Barbora). Keď sa 15. novembra 1428 stal kremnickým komorským grófom opäť Peter Reichel, menovala ho mandátom do funkcie kráľovná Barbora. Tá veľmi pravdepodobne osobne prenajímala komoru aj v nasledujúcich rokoch. (1)

V roku 1437 sú ako kremnickí komorskí grófi doložení Ján Siebenlinder (známe je jeho priezvisko aj v latinizovanej podobe *Septemillis*, bol grófom komôr kráľovnej Barbory v Kremnici) a Leonard, Ján, Bardo a Jakub Noffriovci z Bojníc (grófi všetkých mincovní kráľovstva, teda aj kremnickej mincovej komory). (2) Situácia sa začala meniť po tom, ako kráľ Žigmund 9. decembra 1437 zomrel.

Podľa Žigmundovej vôle a predchádzajúcich dohôd sa stal novým uhorským kráľom Albrecht (Albert) Habsburský, manžel Žigmundovej dcéry Alžbety (od 1422). Uhorské stavy ho vyhlásili za kráľa 18. decembra 1437 v Bratislave, korunovácia sa uskutočnila 1. januára 1438 v Stoličnom Belehrade (*Székesfehérvár*). (3) Kráľ Žigmund však ešte 5. decembra 1437 nechal zatknúť svoju manželku Barboru, a to pre údajnú zradu (mala sa usilovať o prekáženie Albrechtovho nástupu na trón). Bez ohľadu na to, či išlo o Barborino spiknutie alebo naopak spiknutie proti nej, uväznením a internáciou v Bratislave stratila kontrolu nad majetkami, ktoré jej daroval manžel (veľmi pravdepodobne ako vdovské zabezpečenie), teda aj nad kremnickou komorou. (4) Či po tom, ako sa stal Albrecht Habsburský kráľom, prešli uhorské venné (vdovské) majetky do rúk jeho manželky Alžbety, nie je známe. Isté je v tomto prípade iba to, aj vzhľadom na Barborino uväznenie, že na jar roku 1438 týmito majetkami disponoval kráľ Albrecht. Kedy a akým spôsobom sa Barbora vzdala týchto majetkov, zo-

stáva otvorenou otázkou. Po jej prepustení z internácie v apríli 1438 už patrili kráľovi Albrechtovi. Ten ich daroval manželke Alžbete, opäť však nie je známe, kedy k tomu došlo. Určite nimi disponovala v marci 1440. Nový uhorský kráľ Vladislav I. Jagelovský (kráľ Albrecht zomrel 27. októbra 1439 na epidémiu dyzentérie – červienky počas výpravy proti Osmanom) v deň svojej voľby za kráľa, 8. marca 1440, vydal listinu, ktorou okrem iného potvrdil kráľovnej Alžbete držbu všetkých majetkov darovaných jej na zabezpečenie živobytia manželom kráľom Albrechtom. V listine sa spomínajú viaceré hrady a mestá na strednom Slovensku a medzi nimi aj mesto Kremnica a kremnická banská a mincová komora. Kráľ Albrecht svojej manželke Alžbete vydal 11. júna 1439 štyri listiny, ktorými jej daroval majetky po kráľovnej Barbore. Medzi darovanými majetkami sa však Kremnica a jej komora nespomínajú. Listinou z 20. augusta 1439 Albrecht zabezpečil pre Alžbetu príjem vo výške 20 000 zlatých, z ktorých 6000 jej malo plynúť z príjmov v Slavónii a 14 000 z banskej a mincovej komory v Kremnici. Vyzerá to teda tak, že Alžbeta získala obe kremnické komory do vlastníctva už niekedy v tomto období. Je možné, že jej ich manžel daroval pred odchodom na výpravu proti Osmanom v júni (júli/auguste) 1439, keďže príjmy zo stredného Slovenska slúžili kráľovným ako spomenuté vdovské zabezpečenie. Kto presne a kedy mal vo vlastníctve komoru od decembra 1437 do augusta 1439, resp. marca 1440, nie je zrejmé. Situáciu zneprehľadňuje niekoľko údajov. Kráľovná Barbora získala v roku 1438 od mesta Kremnice tzv. svätajurajovskú daň (platievala sa na sv. Juraja, 24. apríla), a to v čase, keď už jej banské mestá nepatrili (disponoval nimi už kráľ Albrecht). Jeho manželka Alžbeta za to Kremničanov napomenula listom z 24. júla 1438, pričom prízvukovala, že mali zaplatiť jej a nikomu inému. Znamená to, že Alžbeta vlastnila už v tom čase mesto Kremnicu i tamojšiu kráľovskú komoru (komory)? A nezískala ich až v roku 1439, ako bolo uvedené vyššie? Mohlo by to tak byť, to by však nesmel kráľ Albrecht osobne vyžadovať zaplatenie svätajurajovskej dane od Kremnice 6. júna 1439, a to na výpravu proti Osmanom. Je možné aj to, že si kráľovskí manželka bez ohľadu na vlastníctvo prepúšťali navzájom príjmy z Kremnice. Nech to bolo akokoľvek, nevieme, kto z nich dvoch v tom čase menoval kremnických komorských grófov. (5)

Už spomenutého grófa Jána Siebenlindera menovala do funkcie v roku 1437 kráľovná Barbora. Mimochoďom, Siebenlinder bol kremnickým komorským grófom už v rokoch 1431 a 1434. (6) V roku 1437 sú ako kremnickí komorskí grófi doložení okrem neho aj Leonard, Ján, Bardo a Jakub Noffriovci. Historička Martina Kalabová vyslovila hypotézu, že ich menovanie do funkcií mohlo súvisieť s uväznením kráľovnej Barbory. Uvedené však nemožno podľa nej plne preukázať. (7) Noffriovci sa v prameni charakterizujú ako grófi všetkých uhorských mincovní, preto boli zároveň aj grófmi krem-

nickej mincovej komory. (8) V roku 1438 mal kremnickú komoru v prenájme Ján Ramenstainer (zomrel v roku 1439). (9) V nasledujúcom roku, teda v roku 1439, sú ako kremnickí komorskí grófi doložení Andrej a Mikuláš Langovci a Konrád Rudel. Michal Matunák píše o ňom ako o Konrádovi Rwdelovi, Márton Gyöngyösi používa podobu Rüdela Konrád a Pavol Križko Konrád Rudel. (10) O tom, že bratia Langovci a Konrád Rudel boli kremnickými komorskými grófmi nás informuje listina kráľovnej Alžbety zo 6. januára 1440, teda z konca ich funkčného obdobia (grófi boli menovaní do funkcií spravidla vo februári daného roku). Kráľovná nechala všetkých troch uväzniť, čo znamená, že už v tom čase určite disponovala kremnickými komorami. Či ich však aj predtým menovala do funkcií, zostáva otvorenou otázkou. V listine sa priezvisko komorského grófa píše ako *Conradus Rwdel*. Ide o starý nekodifikovaný pravopis, kde písmeno „w“ malo aj funkciu písmena „u“, preto môžeme oficiálne hovoriť o tomto komorskom grófovi ako o Konrádovi Rudelovi (*Conradus* je latinská podoba nemeckého mena Konrad, ktoré sa do slovenčiny prepisuje ako Konrád). Aspoň na okraj uveďme názor Artura Pohla, že komorský gróf Konrád Rudel mal na starosti razbu mincí počas tzv. interregna, teda v období medzi smrťou kráľa Albrechta Habsburského (27. október 1439) a zvolením nového kráľa Vladislava Jagelovského (8. marec 1440, korunovaný 17. júla 1440). K tomuto záveru zrejme prišiel na základe mincových značiek vyskytujúcich sa na minciach z toho obdobia (K – R+). (11) Ide však len o nepotvrdenú hypotézu.

K obdobiu rokov 1440 – 1444 sa k tematike komorských grófov v Kremnici viaže niekoľko listín. Podme si ich predstaviť. Prvou je už spomenutá listina kráľovnej Alžbety zo 6. januára 1440. Panovníčka ňou nariadila richtárovi a prisažným mesta Kremnice, aby zadržali kremnickým komorských grófov Andreja a Mikuláša Langovcov (synov nebohého Petra Langa) a Konráda Rudela (*Conradus Rwdel*), pretože neoprávnene minuli komorské príjmy a neboli ich schopní kráľovnej vrátiť. Vo väzbe mali zostať dovtedy, kým nenahradia spôsobenú škodu a nevyrovnajú dlhy. Grófi mali byť zadržaní na základe výpovede Ladislava z Ďarmôt. Alžbeta zároveň požiadala richtára a prisažných, aby našli novú zodpovednú osobu, ktorej by bolo možno prenajať kremnickú komoru. Vo veci mali čo najrýchlejšie informovať kráľovnú, ktorá by „potom postupovala podľa ich rady“. (12) Z uvedeného vyplýva, že komorských grófov v tom čase už vymenovávala samotná Alžbeta. Zrejmé je aj to, že bratia Langovci a Konrád Rudel neboli šľachticmi, ale mešťanmi, pretože inak by ich nemohli uväzniť kremnickí mešťania.

Nového komorského grófa sa podarilo nájsť, a to zrejme pomerne rýchlo. Stal sa ním Konrád Rolner. Dokladajú to dve písomnosti. Dňa 7. októbra 1440 sa kráľovná Alžbeta obrátila na richtára a prisažných mesta Kremnice a informovala ich o tom, že jej komorský

gróf v Kremnici Konrád Rolner (*unser getreuer Conrad Rolner unser Kammergraff daselbst*) jej oznámil, že ihly na skúšanie zlata (*die Nadeln, damit man das Goldt streicht*) sú veľmi opotrebované. Kráľovná požiadala mešťanov, aby sa zúčastnili otvorenia zapečatených vzoriek zlata (*Gulden Prob*), z ktorých sa mali vyhotoviť nové skúšobné ihly. (13)

Táto listina bola publikovaná aj v „Széchényiovskom“ katalógu mincí Uhorska a Sedmohradska z roku 1807, meno komorského grófa sa tu však uvádza v podobe *Conrad Polner*. (14) Takisto Artur Pohl píše, že komorským grófom v Kremnici v roku 1440 bol *Konrad Polner*. (15) Michal Matunák hovorí o *Conratovi Rolnerovi*. (16) Pavol Križko takisto popisuje uvedenú listinu a komorského grófa označuje ako *Konráda Rollnera*. (17)

Čo sa ale píše v samotnej listine? V nej je zapísané meno komorského grófa jednoznačne v podobe *Conrad Rolner*. Verzia mena v podobe Polner teda vznikla chybným čítaním listiny. Písmeno „R“ v priezvisku grófa má totiž v tejto, i v ostatných listinách (viažucich sa ku Konrádovi Rolnerovi i v iných dobových písomnostiach), podobu, v ktorej spodná šikmá nožička písmena sa spája prostredníctvom ligatúry (vlásočnicového spojenia) s nasledujúcim písmenom „o“, a teda pôsobí ako písmeno „P“. Rovnakým spôsobom je v tej istej listine napísané aj slovo *Regina*, teda kráľovná. Tým sa objasňuje prvá záhada. V prípade grófov Rolnera a Polnera išlo o tú istú osobu.

Ako kremnický komorský gróf sa Konrád Rolner v roku 1440 spomína ešte aj v inej písomnosti. Podľa nariadenia kráľovnej Alžbety mali richtári a prisazní stredoslovenských banských miest a kremnický komorský gróf Konrád Rolner (*Conradus Rolner, Comes Camere nostre Crempniciensis*) v mene kráľovnej zvoliť nového banského majstra (*scansor*). Mešťania a komorský gróf vybrali do tejto funkcie Michala Knapa, bansko-bystrického mešťana. Kráľovná ho potvrdila vo funkcii listinou z 19. októbra 1440 a nariadila, aby všetci menovaní, ako i ostatní z kremnickej kráľovskej komory, rešpektovali jeho rozhodnutia. (18) Konráda Rolnera do funkcie komorského grófa na rok 1440 iste menovala sama panovníčka. Ako bolo uvedené vyššie, v listine zo 7. októbra 1440 ho označila ako „svojho“ komorského grófa. V tom istom zmysle píše o Konrádovi Rolnerovi a Alžbete aj Martina Kalabová. Michal Matunák na základe spomenutých listín hovorí takisto jednoznačne o Konrádovi Rolnerovi ako o kremnickom komorskom grófovi v roku 1440. (19)

Ako sa medzitým vyvíjala politická situácia v krajine? Už bolo spomenuté, že po smrti kráľa Albrechta (27. október 1439) sa v krajine rozpútal zápas o nástupníctvo na tróne. Väčšia časť časť šľachty sa priklonila ku kandidatúre poľského kráľa Vladislava III. (ten sa stal kráľom v marci 1440). Medzitým sa kráľovnej Alžbete 22. februára 1440 narodil syn Ladislav, nazývaný Pohrobok, keďže sa narodil po smrti otca kráľa Al-

brechta. Kráľovná sa usilovala udržať korunu pre neho a najala si na ochranu svojich záujmov žoldnierskeho kapitána Jana Jiskru z Brandýsa. (20) Alžbete sa však nepodarilo presadiť odročenie rozhodnutia snemu, na ktorom stanovili podmienky voľby nového panovníka. Napokon súhlasila s povolaním Vladislava na uhorský trón (v Uhorsku ako Vladislav I.) a dokonca aj so sobášom s ním, a to aj napriek určitému vekovému rozdielu (Vladislav mal v tom čase 15 rokov, Alžbeta vyše 30). V deň svojho zvolenia za kráľa 8. marca 1440 Vladislav vydal listinu, v ktorej vyjadril vôľu, že si Alžbetu vezme za manželku (potvrdil jej aj držbu majetkov, ktoré jej venoval Albrecht) a zaviazal sa, že jej ponechá všetky práva, ktorými dovtedy disponovala. Alžbeta sa však napokon za Vladislava odmietla vydať a 15. mája 1440 nechala v Stoličnom Belehrade korunovať svojho nedávno narodeného syna Ladislava za uhorského kráľa. Vladislav bol korunovaný za kráľa 17. júla (takisto v Stoličnom Belehrade), a tak krajina mala dvoch kráľov. Uhorská šľachta (stavy) na sneme v Budíne ešte koncom júna 1440 uznala za kráľa Vladislava a Ladislavovu korunováciu vyhlásila za neplatnú. Alžbeta reagovala tým, že svojho syna zverila do opateru cisára Fridricha III., svojho bratranca, a na hájenie svojich záujmov povolala do krajiny Jana Jiskru (niekedy v lete 1440). Počas bojov sa Alžbeta hmotne opierala o svoje majetky, v rámci ktorých dôležitú úlohu hrali stredoslovenské banské mestá. Stranu väčšiny uhorskej šľachty podporujúcej kráľa Vladislava vojensky zastupoval český žoldnier Jan Čapek zo Sán, Alžbetine vojská viedol spomenutý Jan Jiskra. (21) Medzi znepriatelenými stranami sa rozpúťali boje, ktoré boli prerušované krátkymi prímeriami. Janovi Jiskrovi sa podarilo odrezať spojenie kráľa Vladislava s Poľskom, čo viedlo k uzavretiu dohody (december 1442). Alžbeta uznala Vladislava za uhorského kráľa, no zároveň mali byť zachované nástupnícke práva jej syna. Krátko nato ale Alžbeta zomrela (17. decembra 1442), čím sa legitímnosť ďalšieho pôsobenia Jána Jiskru v Uhorsku (na území Slovenska) stala diskutabilnou. (22)

Prostredníctvom popísaných udalostí sme sa dostali do rokov 1441 a 1442. Ďalšia otázka znie, kto zastával v týchto rokoch post kremnického komorského grófa. Podľa svedectva listín to bol opäť Konrád Rolner. V listine kráľovnej Alžbety z 3. júla 1441 sa píše, že kremnický komorský gróf Konrád Rolner (*Conrat Rolner*) má dbať na to, aby sa nové mince (*nova moneta*) razili v kremnickej mincovni v kurze 1 uhorský zlatý (*ein ungrischer Gulden in Gold*) = 300 denárov, resp. 600 obolov. Tento pomer bol záväzný pre všetky mincovne kráľovstva. (23) V tom istom roku je Konrád Rolner doložený aj ako majiteľ domu na námestí v Kremnici. Uvádza sa v daňovom registri poplatkov z výčapu vína (*Registrum angarie*) za rok 1441, ktoré odvádzali tzv. *Ringbürgeri*, teda majitelia domov (mešťania) vo vnútornom meste, majúci výlučné právo výčapu vína. V súpise je Konrád Rolner uvedený v podobe *Cunrad*

Rolner. (24) V už spomenutej literatúre (25) sa o Rolnerovi v tomto období hovorí opäť ako o Polnerovi, čo je chybné. Pavol Križko správne píše, že ide o Konráda Rolnera. (26)

V roku 1442 sa Konrád Rolner ako kremnický komorský gróf uvádza v dvoch písomnostiach. Dňa 11. júla 1442 napísala kráľovná Alžbeta kremnickému ko-

Uvedené, mimochodom, svedčí aj o tom, že Konrád Rolner bol zámožným človekom. Dokladajú to však aj iné písomnosti. V daňovom súpise mesta Kremnice za roky 1442/1443 sa o Konrádovi Rolnerovi hovorí ako o majiteľovi banských mlynov, teda banskom podnikateľovi. A to nie hocijakom. Konrád Rolner vlastnil v Kremnici v tzv. Starej doline (*vallis Kolner*, nazývanej

Opevnená kremnická mincovňa (Komorský dom) v sverozápadnom nároží námestia v Kremnici, výrez z veduty mesta z roku 1742 (*Historia conventus kremnických františkánov* ulžená na r. k. fare v Kremnici)

morskému grófovi Konrádovi Rolnerovi (*Chonrad Rolner*), richtárovi a prisázným mesta list a požiadala ich, aby vykonali kontrolu účtov vo Zvolene, ktorý v tom čase aj s hradom mali v držbe Haško zo Schellendorfu a jeho ľudia. (27) Dňa 16. októbra 1442 vystavil kremnický komorský gróf Konrád Rolner (*Ich Conrad Rolner Camergraff auff der Krempnicz bekenne...*) tamojšej mestskej rade dlžobný úpis, ktorým sa zaviazal mestu vrátiť zapožičaných 1000 florénov/zlatých v zlate (*Gulden In gold*) a 20 hrivien striebra (*Marck silbers*), a to do termínu 14 dní po sviatku sv. Martina. Ak by nezaplatil, mohli siahnuť na jeho majetok a predat' ho. (28)

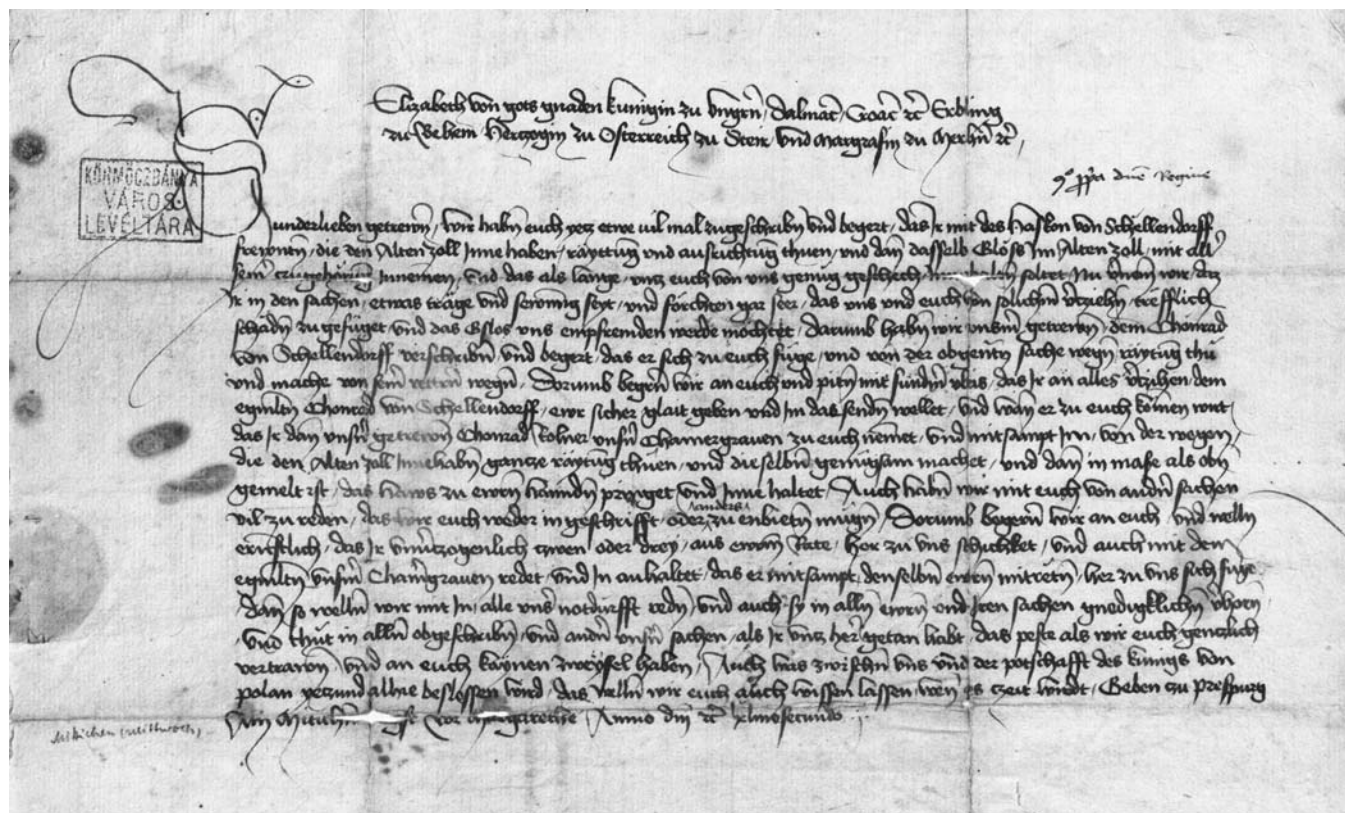
aj *Baba stara*) až sedem banských mlynov (z celkového počtu 31). Za každý z mlynov zaplatil daň 4 florény, teda spolu 28 florénov. V súpise je Konrád Rolner (*Conradus Rolner*) uvedený aj ako majiteľ domu na námestí. Ako daň zaplatil obrovskú sumu 50 florénov, najviac zo všetkých solventných mešťanov z vnútorného mesta. V jeho dome bývali aj Kroner Nickl (daň 3 florény), akýsi Gruenvber (daň 2 florény), Hölczel (daň 3 florény) a Hawbner (bez uvedenia dane) a napokon aj mestský kat (*Meister Herman* s daňou 1 florén). Konrádovi Rolnerovi pravdepodobne patrila dom v juhovýchodnom nároží námestia (dnes Štefánikovo nám. 3), v ktorom sa dodnes

zachovala vzácna gotická diamantová klenba. (29)

Okrem uvedeného daňového súpisu (1442/1443) sa Konrád Rolner v roku 1443 spomína aj v v liste mesta Viedeň adresovanom richtárovi a prisáznym mesta Kremnice zo dňa 6. apríla (v sobotu pred nedeľou „Judica def vasten“). Viedenčania ním požiadali, aby kremnická mestská rada urgovala u tamojšieho komorského grófa Konráda Rolnera (*Conrat Roller Obrister Kamergraf auf der Kremnbnicz...*, priezvisko grófa je

z Ostrihomu listom na predstavených mesta Viedeň a požiadal ich o potvrdenie správy, že Krištof z Lichtensteinu ukradol služobníkovi kremnického komorského grófa Konráda Rolnera (*in der Angelegenheit Conratis Rolner, seines Camergrafen von der Crempnicz*) vo Viedni niekoľko hrivien striebra a šperky, ktorými sa mali splatiť jeho dlhy a nakúpiť potreby a tovar pre kremnickú komoru. (33) Okrem toho, že písomnosť dokladá pôsobenie Konráda Rolnera na poste komorského

List kráľovnej Alžbety kremnickému komorskému grófovi Konrádovi Rolnerovi a richtárovi a prisáznym mesta Kremnice, ktorým ich požiadala o kontrolu účtov vo Zvolene (mesto aj hrad), ktorý v tom čase patrila Haškovi zo Schellendorfu a jeho ľudom, 1442, Štátny archív Banská Bystrica - pracovisko Archív Kremnica

uvedené v podobe Roller, čo poukazuje na vyskytujúce sa odchýlky v pravopise mien a priezvisk v minulosti, v tomto prípade však určite ide o Rolnera) vrátenie dlhu, ktorý mal gróf u Michala Weissa z Viedne. (30)

Z autorov venujúcich sa problematike komorských grófov správne uvádza podobu mena komorského grófa Michal Matunák. Takisto správne píše, že je ako kremnický komorský gróf doložený v rokoch 1440 – 1443. (31) V podobe Rollner, teda blízkej správnej forme Rolner píše priezvisko komorského grófa Pavol Križko. (32) Je to prirodzené, pretože išlo o kremnických historikov, ktorí mali načítaný domáci pramenný materiál. V ostatných prácach vyskytujúce sa podoby Polner, príp. Roller nezodpovedajú zneniu dobových dokumentov.

Jedna viac-menej náhodná sonda ukázala, že Konrád Rolner nebol kremnickým komorským gróфом len v rokoch 1440 – 1443, ale aj v nasledujúcom roku 1444. Listina, ktorá to potvrdzuje, sa nachádza v archíve mesta Viedeň. Dňa 4. apríla toho roku sa Jan Jiskra obrátil

grófa v Kremnici aj v roku 1444, je veľmi zaujímavé, že v liste Jan Jiskra hovorí o Konrádovi Rolnerovi ako o „svojom komorskom grófovi“.

Konrád Rolner bol kremnickým gróфом počas obdobia piatich rokov. Z rokov 1445 – 1447, 1449 a 1450 sa mená komorských grófov v Kremnici nezachovali. Ďalším známym gróфом je v roku 1448 Peter Koler a po ňom až v roku 1451 Peter Jung. (34) V numizmatickej literatúre sa uvádzajú aj kremnickí komorskí grófi v uvedených rokoch. Ide však viac-menej iba o hypotézy postavené na analýze mincí a mincových značiek, nemajúce žiadnu oporu v písomných dokumentoch. Nezostáva nič iné len dúfať, že sa v budúcnosti objavia nové písomnosti, ktoré by priniesli viac svetla do tejto problematiky. Nie je to celkom vylúčené, ako sme videli v prípade listu z roku 1444, dokladajúcim Konráda Rolnera na poste kremnického komorského grófa, ktorú sme objavili počas náhodnej návštevy Archívu mesta Viedeň (Wiener Stadt- und Landesarchiv).

Zostáva odpovedať na otázku, kto menoval kremnického komorského grófa Konráda Rolnera do funkcie. V súvislosti s kremnickou komorou je dôležitá postava viackrát uvedeného Jana Jiskru. Je na škodu, že sa nezachovala listina, ktorou ho Alžbeta poverila zastupovaním svojich záujmov. Nevie sme teda, aké presne boli jeho úlohy a práva a povinnosti. V literatúre sa traduje, že mu kráľovná zverila venné majetky do správy už v lete 1440, teda v čase jeho príchodu do Uhorska. Historička Martina Kalabová však zistila, že sa v tom čase vôbec nepohyboval na území dnešného stredného Slovenska. Jiskra bol v auguste nakrátko uväznený v Hronskom Beňadiku, nebolo to však na jeho ceste do banských miest, ale na východné Slovensko. Stredoslovenské banské mestá v rámci boja o trón stáli na strane kráľovnej Alžbety, preto ich v tom čase ani nebolo potrebné vojensky obsadzovať. Podľa všetkého Jiskra pôsobil v oblasti banských miest až od januára 1442, keď ho Alžbeta vymenovala za kapitána Kremnice, ostatných banských miest a celej Zvolenskej stolice, čím mu zverila do rúk ochranu celého tohto územia. Jiskra sa tu však nezdržoval po celý čas, ale plnil si úlohy aj v iných častiach krajiny. Pred januárom 1442 bola obrana stredoslovenskej banskej oblasti a tamojších hradov zverená kapitánovi v Kremnici Haškovi zo Schellendorfu. Kráľovná v tom čase dokonca povolila mestám, že jej nemusia odvieť dane (cenzus), ale ich môžu použiť na vojenské výdavky. Keď vo februári 1442 napísala Alžbeta Kremnici a ostatným banským mestám list, ktorým im oznámila, že sa postarala o ich obranu, veľmi pravdepodobne sa pod tým myslelo vymenovanie Jiskru do funkcie kapitána v stredoslovenskej oblasti. Zároveň mestá už nemali dane využívať na vojenské účely, ale ich mali odvieť kráľovnej. (35)

Jiskra menovaním za kapitána získal do svojej správy celú stredoslovenskú banskú oblasť. Keď v máji 1442 začali banské mestá ohrozovať vojenské oddiely Ladislava Čecha z Levíc a jágerského biskupa Šimona z Rozhanoviec, obrátila sa kráľovná so žiadosťou o ochranu tohto územia na Jana Jiskru. V decembri 1442, krátko po uzavretí prímeria s Vladislavom, kráľovná Alžbeta, ako už bolo uvedené, za neznámych okolností zomrela (17. december). To ohrozilo postavenie Jana Jiskru na strednom Slovensku. Aby si udržal moc, uzavrel dohodu s cisárom Fridrichom III., poručníkom maloletého Ladislava. Na jeho poverenie mal zostať v Uhorsku ako cisárov kapitán a obhajovať tu Ladislavove práva, až kým nenastúpi na trón. Jiskra tak aj naďalej zostal vlastníkom venných majetkov na strednom Slovensku. Dokladá to aj prímerie uzavreté medzi ním a kráľom Vladislavom z 1. septembra 1443 (Spišská Nová Ves). Podľa jeho záverov mal Jiskra aj naďalej vlastniť všetky majetky, ktoré už mal v rukách. Vladislav sa v prospech Jiskru vzdal všetkých kráľovských príjmov, banských a mincových dôchodkov, poddanských daní a mýta z tejto oblasti. Hneď v nasledujúcom roku však kráľ Vladislav zomrel. Padol v prehratej bitke s Osmanmi pri Varne

10. novembra 1444. Uhorský snem napokon na jar roku 1445 uznal nároky Ladislava Pohrobka na uhorský trón. Kým nedosiahne plnoletosť, bola správa krajiny zverená siedmim kapitánom (jedným z nich bol aj Jan Jiskra). Na sneme 6. júna 1446 si šľachta z nich vybrala gubernátora krajiny, ktorý ju mal viesť v čase neprítomnosti kráľa Ladislava. Stal sa ním Ján Huňadi. Keďže sa mu Jiskra nehodlal podriaďovať, vypukli medzi oboma boje. Konflikt dočasne ukončilo prímerie uzavreté 13. septembra 1446. Podľa neho mal Jiskra disponovať nasledujúce tri roky všetkými majetkami, ktoré mal dovtedy v rukách (spomína sa medzi nimi aj mesto Kremnica spolu s baňami, komorou a mincovňou). Po uplynutí troch rokov mal Jiskra zostať naďalej kapitánom na strednom Slovensku, ale príjmy z kremnickej komory a tridsiatku už nemali pripadnúť jemu samotnému, ale mali sa využiť pre potreby krajiny. Napriek prímeriu boje pokračovali ďalej. Prerušované boli rôznymi prímeriami, z ktorých niektoré boli uzavreté v Kremnici (4. mája 1449 a 22. júna 1451). Od roku 1452 však začal mať navrch Ján Huňadi, a to aj vďaka tomu, že sa od Jiskru začali odvracať niektorí jeho prívrženci, medzi nimi aj jeho kapitáni Aksamit a Mikuláš Brcál, a mestá Košice, Bardejov a Levoča. Podľa mierovej dohody z augusta 1452 zostal v Jiskrovej moci už len Spišský hrad, mesto Levoča a príjmy z tridsiatkových staníc v Kežmarku a Starej Ľubovni. Na začiatku roku 1453 uzavreli uhorské stavy dohodu s cisárom Fridrichom III. o nástupníctve Ladislava na uhorský trón. Ladislav pricestoval do Bratislavy na snem a potvrdil Huňadiho vo funkcii gubernátora. Na tom istom sneme zbavili Jiskru všetkých majetkov a vykázali ho z Uhorska. (36)

Keďže kráľovná Alžbeta označila v liste zo 7. októbra 1440 Konráda Rolnera ako „svojho“ komorského grófa, zdá sa, že ho do funkcie menovala ona. Nie je vylúčené, že ho vo funkcii potvrdila aj na roky 1441 a 1442. Keď však v decembri 1442 zomrela a už od leta bol v stredoslovenských banských mestách kapitánom Jan Jiskra, je pravdepodobné, že v rokoch 1443 a 1444 menoval Konráda Rolnera za kremnického komorského grófa Jan Jiskra. Navyše, keď v liste zo 4. apríla 1444 aj Jiskra označil Rolnera za „svojho“ grófa. Mená grófov z nasledujúcich troch rokov nepoznáme, je však možné, že ich (príp. jedného grófa /?/) aj naďalej vymenoval Jan Jiskra. Podľa prímerí z rokov 1443, 1445 a 1446 bola Jiskrovi plne potvrdená držba majetkov na strednom Slovensku. Keďže o tieto majetky prišiel až v roku 1452, nie je vylúčené, že do funkcie menoval aj Petra Kolera, kremnického komorského grófa v roku 1448 a Petra Junga, komorského grófa v roku 1451. Uvedené však, žiaľ, nie je doložené žiadnym priamym vyjadrením v niektorom z písomných prameňov. Či teda grófov menoval Jiskra, alebo prípadne tak mohli robiť králi Vladislav či Ladislav alebo gubernátor Ján Huňadi, zostáva do určitej miery otvorenou otázkou.

V numizmatickej literatúre sa pomerne pravidelne uvádza, že aj v rokoch 1445, 1446 a 1447 bol krem-

nickým komorským grófom Konrád Rolner. Takisto sa objavuje informácia, že v roku 1447 bol kremnickým grófom aj Peter Jung, ba dokonca, že v rokoch 1444 – 1452 bol nepretržite grófom v Kremnici Peter Koller. Ako košického komorského grófa uvádzajú v roku 1430 istého Urbana Polnera a v roku 1434 toho istého Urbana Polnera ako košického aj veľkobanského grófa. (37)

K týmto údajom sa však neviažu, až na jednu výnimku, žiadne relevantne písomnosti. O Petrovi Kollerovi (Šafárovi) vieme, že v roku 1440 bol kapitánom vo Zvolene a od roku 1441 kapitánom hradu Šášov, a to v službách kráľovnej Alžbety a Jana Jiskru. Je doložený aj ako kremnický komorský gróf (*comes cusionis monetarum Crempnicziensis*, teda gróf kremnickej mincovej komory), ale iba v roku 1448 (v liste Ján Jiskru

neskôr toto svoje opatrenie odvolala a poverila vedením komory Konráda Rudela – Rolnera. (39)

Uvedený predpoklad nemožno však plne preukázať, ide len o domnienku. V stredoveku sa síce stretávame s rôznymi posunmi pri písaní mien a priezvisk osôb, v príslušných, vyššie citovaných listinách je však paleografický rozdiel medzi priezviskami *Rwdel* (Rudel) a *Rolner* celkom jasný, pričom ide o pomerne dosť odlišné priezviská. Že ide o dve osoby, nepochyboval ani Michal Matunák. (40) Skôr je teda pravdepodobné, že kráľovná Konráda Rudela po internovaní viac do funkcie kremnického komorského grófa nevymenovala.

Ak to zhrnieme, Konrád Rolner bol kremnickým komorským grófom medzi rokmi 1440 – 1444, teda päť rokov. Či tento post zastával prípadne aj neskôr, nie je

Poldenárové strieborné mince, tzv. oboly kráľa Ladislava Pohrobka so značkami K - P a K - R, 1440 - 1442, v kremnickej mincovni ich nechala raziť v mene maloletého kráľa jeho matka kráľovná Alžbeta, vyobrazenie z knihy *Catalogus numorum Hungariae ac Trnasilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani* z roku 1807

uloženom v Archíve mesta Košíc). (38) Nedorozumenie s Konrádom Polnerom sme vysvetlili vyššie, ako to však bolo s Urbanom Polnerom v Košiciach a Veľkej Bani (Baia Mare, Nagybánya), nie je jasné (išlo takisto o Rolnera?...). Bádateľov pravdepodobne na scestie zviedla mincová značka K – P (napr. 1440), kde písmeno K predstavuje Kremnicu a písmeno „P“ by malo byť začiatočným písmenom priezviska komorského grófa Polnera. Ako sme však videli, v tom čase bol grófom Konrád Rolner. Prečo však používal značku K – P a nie K – R? Vysvetlenie ponúka možnosť, že písmeno „P“ je siglou latinského slova *postumus*, teda pohrobok (narođený po otцovej smrti), keďže kráľovná Alžbeta v tom čase razila v kremnickej mincovni mince v mene svojho syna Ladislava Pohrobka.

Ešte predtým ako ukončíme naše rozprávanie o Konrádovi Rolnerovi, treba spomenúť, že maďarský historik István Izsó vyslovil preklad, že Konrád Rudel, ktorý bol kremnickým komorským grófom v roku 1439 spolu s Andrejom a Mikulášom Langovcami, je totožný s Konrádom Rolnerom, doloženým v tejto hodnosti v nasledujúcich rokoch. Predpokladá, že potom ako Rudela a bratov Langovcov dala kráľovná Alžbeta uväzniť,

známe. Ďalším po ňom písomne doloženým komorským grófom v Kremnici je Peter Jung v roku 1451.

Citované listiny viažuce sa ku Konrádovi Rolnerovi zároveň umožňujú nahliadnuť do „pracovnej náplne“ komorských grófov. Ako sme videli, grófi sa starali o to, aby boli v mincovniach razené mince v príslušných kurzoch, dbali na to, aby bolo k dispozícii kvalitné ihly na skúšanie drahých kovov, spolupodieľali sa na voľbe banských majstrov, dozerali na vyúčtovania v obvode cele komory, organizovali za komoru platby a nákup potrieb a tovaru pre ňu. Grófi mali aj ďalšie povinnosti a právomoci (ako napríklad súdnictvo, dozor nad ťažbou), ich sumár sa však už vymyká zo zamerania tohto príspevku. Inak, Konrád Rolner bol, ak to možno tak povedať, lebo nevieme nič o jeho pôvode, „Kremničanom“ – v meste vlastnil majetok a bol tu aj banským podnikateľom. Celkom na záver je potrebné konštatovať, že Konrád Rolner bol kremnickým komorským grófom v politicky nepokojných časoch bojov o uhorský trón i o vlastníctvo majetkov a príjmov zo stredoslovenských banských miest. Zastávať lukratívny, no zároveň veľmi zodpovedný post komorského grófa v takej dobe iste nebolo jednoduchou záležitosťou.

Poznámky:

- 1) KALABOVÁ, Martina. Venné majetky uhorských kráľovien za Barbory Celjskej a Alžbety Luxemburskej. In *Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua VI*, 2002, s. 91 a 92.
- 2) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 138.
- 3) SEGEŠ, Vladimír a kol. *Kniha kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006, s. 155 a 156.
- 4) DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Čierna kráľovná Barbora Celjská (1392 – 1451). Životný príbeh uhorskej, rímsko-nemeckej a českej kráľovnej*. Budmerice; Bratislava : Vydavateľstvo Rak; Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2013, s. 195 a 203.
- 5) KALABOVÁ, Martina. Venné majetky uhorských kráľovien za Barbory Celjskej a Alžbety Luxemburskej. In *Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua VI*, 2002, s. 95-97.
- 6) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 138.
- 7) KALABOVÁ, Martina. Venné majetky uhorských kráľovien za Barbory Celjskej a Alžbety Luxemburskej. In *Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua VI*, 2002, s. 97.
- 8) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 138; GYÖNGYÖSI, Márton. *Középkori magyar aranyforintok*. Budapest : Magyar Nemzeti Bank, 2005, s. 45.
- 9) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 138; GYÖNGYÖSI, Márton. *Középkori magyar aranyforintok*. Budapest : Magyar Nemzeti Bank, 2005, s. 45; KRIŽKO, Pavol. *Z dejín banských miest na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 299.
- 10) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 138; GYÖNGYÖSI, Márton. *Középkori magyar aranyforintok*. Budapest : Magyar Nemzeti Bank, 2005, s. 45; KRIŽKO, Pavol. *Z dejín banských miest na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 299.
- 11) POHL, Artur. *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300 – 1540*. Budapest; Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt; Akadémiai Kiadó, 1982, s. 82.
- 12) Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tomus I, Fons 47, Fasciculus 1, Nro. 9.
- 13) Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tomus I, Fons 36, Fasciculus 1, Nro. 7-8.
- 14) *Catalogus nymorum Hungariae ac Transilvaniae*

Instituti Nationalis Széchényiani. Pars III. Pest : Typis Matthiae Trattner, 1807, s. 313 a 314 (č. VI).

15) POHL, Artur. *Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325 – 1540)*. Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1974, s. 42.

16) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 138. Michal Matunák má vo svojej knihe prehodené datovania a signatúry listín. Citovanú listinu zaraďuje omylom do roku 1443.

17) KRIŽKO, Pavol. *Z dejín banských miest na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 299.

18) Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tomus I, Fons 18, Fasciculus 1, Nro. 6.

19) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 138; KALABOVÁ, Martina. Venné majetky uhorských kráľovien za Barbory Celjskej a Alžbety Luxemburskej. In *Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua VI*, 2002, s. 97.

20) LUKAČKA, Ján. Slovensko v rokoch 1301 – 1526. In ČAPLOVIČ, Dušan – ČIČAJ, Viliam, KOVÁČ, Dušan – LIPTÁK, Ľubomír – LUKAČKA, Ján. *Dejiny Slovenska*. Bratislava : Academic Electronic Press, Bratislava, 2000, s. 119; SEGEŠ, Vladimír a kol. *Kniha kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006, s. 162.

21) KALABOVÁ, Martina. Venné majetky uhorských kráľovien za Barbory Celjskej a Alžbety Luxemburskej. In *Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua VI*, 2002, s. 98 a 99.

22) LUKAČKA, Ján. Slovensko v rokoch 1301 – 1526. In ČAPLOVIČ, Dušan – ČIČAJ, Viliam, KOVÁČ, Dušan – LIPTÁK, Ľubomír – LUKAČKA, Ján. *Dejiny Slovenska*. Bratislava : Academic Electronic Press, Bratislava, 2000, s. 119; SEGEŠ, Vladimír a kol. *Kniha kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006, s. 163.

23) Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tomus I, Fons 36, Fasciculus 1, Nro. 7.

24) Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tomus I, Fons 32, Fasciculus 1, Nro. b1 – b20.

25) *Catalogus nymorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani. Pars III.* Pest : Typis Matthiae Trattner, 1807, s. 215 a 316 (č. VII); POHL, Artur. *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300 – 1540*. Budapest; Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt; Akadémiai Kiadó, 1982, s. 81; GYÖNGYÖSI, Márton. *Középkori magyar aranyforintok*. Budapest : Magyar Nemzeti Bank, 2005, s. 46.

- 26) KRIŽKO, Pavol. *Z dejín banských miest na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 301.
- 27) Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tomus I, Fons 34, Fasciculus 1, Nro. 2-1.
- 28) Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tomus I, Fons 37, Fasciculus 1, Nro. 7.
- 29) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928. s. 100 – 105 s odkazom na prameň: Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tomus I, Fons 32, Fasciculus 1, Nro. 1c.
- 30) Štátny archív Banská Bystrica – pracovisko Archív Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tomus I, Fons 37, Fasciculus 1, Nro. 7-8b.
- 31) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928. s. 138.
- 32) KRIŽKO, Pavol. *Z dejín banských miest na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 299-301.
- 33) UHLIRZ, Karl. *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. II. Abtheilung. Regesten aus dem Archive der Stadt Wien. II. Band. Verzeichnis der Originalurkunden des Städtischen Archives 1412 – 1457*. Wien : Verlag des Alterthums-Vereines, 1900, s. 238 (č. 2980); KIANIČKA, Daniel. *Kremnica a Viedeň v stredoveku*. In *Kremnický rumaj*, 2005, roč. 4, č. 2, s. 9.
- 34) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928, s. 138 (s odkazom na písomnosť publikovanú v edícii *Monumenta Hungariae Historica I. 3.* z

roku 1859).

35) KALABOVÁ, Martina. Venné majetky uhorských kráľovien za Barbory Celjskej a Alžbety Luxemburskej. In *Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua VI*, 2002, s. 97-102.

36) KALABOVÁ, Martina. Venné majetky uhorských kráľovien za Barbory Celjskej a Alžbety Luxemburskej. In *Medea. Studia Mediaevalia et Antiqua VI*, 2002, s. 103-107; LUKAČKA, Ján. Slovensko v rokoch 1301 – 1526. In ČAPLOVIČ, Dušan – ČIČAJ, Viliam, KOVÁČ, Dušan – LIPTÁK, Ľubomír – LUKAČKA, Ján. *Dejiny Slovenska*. Bratislava : Academic Electronic Press, Bratislava, 2000, s. 119 a 120.

37) POHL, Artur. *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300 – 1540*. Budapest; Graz : Akademische Druck- u. Verlagsanstalt; Akadémiai Kiadó, 1982, s. 81; GYÖNGYÖSI, Márton. *Középkori magyar aranyforintok*. Budapest : Magyar Nemzeti Bank, 2005, s. 46.

38) MALINIAK, Pavol. Jošt z Küssowa a Peter Koler. Vzostupy a pády dvoch kastelánov na kráľovských venných majetkoch. In DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied; Historický ústav SAV, 2017, s. 204-206.

39) IZSÓ, István. *Szemelvények a középkori montaniszтика magyarországi történetének írott forrásaiból (1000 – 1526)*. Rudabánya : Érc. és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 2006, s. 65 a 55. Dostupné online: http://mediatar.rfmllib.hu/digitkonyvtar/rudabanya/izso_istvan_szemelvények_a_kozepkori_montanisztikai.pdf

40) MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : Mesto Kremnica, 1928. s. 138.

Kremnický letopis 2/2018

annales cremnicienses

časopis o dejinách Kremnice a okolia, vychádza 2-krát do roka, ročník 17, číslo 2 (december 2018), celkovo 34. číslo časopisu, prvých 9 čísel vyšlo pod názvom Kremnický rumaj
cena 1,50 euro

na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva

vydavateľ: SOS Kremnica, o. z., združenie sa venuje histórii a pamiatkam mesta Kremnice a jeho okolia, IČO: 37823671

adresa redakcie: Štefánikovo námestie 11/21, 967 01 Kremnica, SR

kontakt: 0915 824 518, danielkianicka@yahoo.com, daniel.kianicka@nbs.sk

redaktor, zostavovateľ, redakčné a grafické spracovanie: Daniel Haas Kianička

redakčná spolupráca: Magdaléna Kamhalová

fotografie: Adrián Kobetič, skeny

tlač: P+M Turany

náklad: 200 ks

registračné číslo časopisu: EV 4158/10, ISSN 1336-8133

Ako dobrovoľná nezisková organizácia uvítame akékoľvek **finančné príspevky** na vydávanie časopisu, prispieť môžete priamo v sídle redakcie alebo v ktorejkoľvek pobočke VÚB, IBAN číslo nášho účtu je SK3902000000001481324851